

PAPER DETAILS

TITLE: Nizamnamelerine Göre II.Mesrutiyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri (1908-1919)

AUTHORS: Yunus PUSTU

PAGES: 1-40

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582456>

NİZAMNAMESİNE GÖRE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MUALLİM ÖRGÜTLENMELERİ (1908-1919)

YUNUS PUSTU*

ÖZ

Cemiyet ya da dernek diye nitelenen sivil toplum kuruluşlarının temellerini Aristo'ya (M.Ö. 385-322) kadar geri götürmek mümkündür. Yine Roma döneminde çıkarılan "12 Levha Kanunları" da sivil toplum kuruluşlarının temelleri açısından önem arz etmektedir. Modern anlamda dernekleşme/cemiyetleşme faaliyetleri ise 17. yüzyıldan itibaren Batı'da ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde alanında uzmanlaşmış pek çok meslek cemiyetlerinin kurulduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise bu süreç 19. yüzyılda ilan edilen Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Islahat Fermanı ve I. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı da bu açıdan önem arz etmektedir. Resmî olarak cemiyet/dernek kurma özgürlüğü ise II. Meşrutiyet'le birlikte çıkarılan "Cemiyetler Kanunu" ile başlamıştır. Tanzimat devrinden gelen altyapı ve Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği yasal serbestlik neticesinde muallimler de diğer meslek mensupları gibi dernekleşme faaliyetlerine girişmişlerdir.

Bu doğrultuda ilk teşekkül eden muallim örgütü Encümen-i Muallimîndir. Söz konusu encümen ile başlayan bu örgütlenme "Muhafaza-ı Hukuk-i Muallimîn", "Cemiyet-i Muallimîn", "Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn", "Konferans Cemiyeti", "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti", "Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti", "Mahfel-i Muallimîn", "Muallimler Yurdu", "Muallimler Cemiyeti", "Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti" ve "Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti" ile "Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti" şeklinde devam etmiştir. 1908-1919 yılları arasında teşkil edilen muallim cemiyetleri sayı bakımında çok olsa da faaliyet açısından zayıf kalmışlardır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ortamı ise her alanda olduğu gibi muallim örgütlenmeleri üzerinde de olumsuz neticeler oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Encümen-i Muallimîn, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti, Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti.

* Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü; Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, yunuspustu@gmail.com

TEACHERS' ASSOCIATIONS DURING THE IInd CONSTITUTIONAL ERA (1908-1919) (ACCORDING TO THEIR REGULATIONS)

ABSTRACT

It is possible to date back the roots of Civil Society Organizations described as society or association to Aristo time (385-322 BC.) On the other hand, “the Law of the Twelve Tables” introduced during the Roman time also plays an important role in terms of the foundation of civil society organizations. Activities of becoming societies/associations in modern way have appeared in the Western world from the 17th century. In the 19th century, many professional societies specialized in the field were founded. In the Ottoman Empire, this process started with the *Tanzimat Fermanı* (Imperial Edict of Reorganization) declared in the 19th century. The atmosphere of freedom that was brought by the Ottoman Reform Edict of 1856 and First Constitution also have importance in this respect. Liberty of officially establishing associations started with the “*Law of Associations*” introduced through the Second Constitutional Era. As a result of the background coming from the Tanzimat times and legal freedom brought by the “*Law of Associations*”, teachers also began to engage in forming associations like other professional groups.

Accordingly, first established teachers' association was “Encümen-ı Muallimn”. This organization activity continued in the form of “Muhafaza-ı Hukuk-i Muallimîn”, “Cemiyet-i Muallimîn”, “Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn”, “Konferans Cemiyeti”, “Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti”, “Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti”, “Mahfel-i Muallimîn”, “Muallimler Yurdu”, “Muallimler Cemiyeti”, “Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti”, “Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti” and “Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti”. Although teachers' associations established between 1908-1919 were large in number, they remained weak in terms of activity. The catastrophic atmosphere brought by Balkan Wars and First World War had negative impacts on teachers' associations like in other fields.

Keywords: Encümen-i Muallimîn, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti, Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti, Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti.

GİRİŞ

Örgütlenme faaliyeti, fertlerin bir ideal ve amaç uğrunda, ortak hak ve özgürlüklerin sağlanması için birlikte hareket etme ihtiyacından doğmuştur. Cemiyet tanımı da bunu tam olarak karşılar niteliktedir. Tanıma bakıldığında cemiyetler (dernekler), yarar sağlamak için çalışmak, belli bir mesleği icra edenlerin ortak çıkarlarını korumaya yönelik faaliyetler gerçekleştirmek, sorumluluk almak ve sosyal gelişmeler karşısında bir ölçüde etkili olmak üzere kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan¹, gönüllülük esasına dayalı², kar amacı gütmeyen ve devletten bağımsız tüzel kişiliklerdir³. Bu oluşumların temellerini Aristo'ya (M.Ö. 385-322) kadar geri götürmek mümkündür⁴. Roma döneminde çıkarılan “12 Levha Kanunları” da sivil toplum kuruluşlarının temelleri açısından önem arz etmektedir.⁵

Daha yakın dönemde ise Avrupa’da sanayileşme ve kentleşme ile birlikte bireyin yalnızlaşması, haklarını tek başına arayamaz hâle gelmesi ve bunun yanında toplumdan soyutlanması üzerine bu ihtiyacı gidermeye yönelik olarak sivil toplum kuruluşları, bilim ve düşünce kulüpleri ve meslekî örgütler ile cemiyetler meydana getirilmiştir⁶. Batıda 17. yüzyıldan itibaren tesis edilme-ye başlanan ve 18. yüzyılda parlak bir dönem yaşayan bu tarz ilmî cemiyetler başta modern bilimin kurulması ve teşkilatlanması olmak üzere bu sahaya çok mühim katkılar sağlamıştır. Bu cemiyetler, mecmualar ve diğer vasıtalarla meslektaşlar arasında iletişimi kuvvetlendirmek suretiyle bilimin gelişmesine ve yerleşmesine katkı sağlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Londra Jeoloji

- 1 Jale Akipek-Turgut Akıntürk vd., **Türk Medeni Hukuku**, C 1, Beta Yay., İstanbul 2004, s.581.
- 2 Musa Hikmet Yavuz, “Dernekler ve Demokrasi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Latif Çakıcı’ya Armağan, C 50, S 1-2, Ankara 1995, s.416; Hıfzı V. Velidedeoğlu-Aytekin M. Ataay, **Türk Cemiyetler Hukuku**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1926, s.3-4.
- 3 Fikret Tokgöz, “Dernekler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İletişim Yay., İstanbul 1985, s.366.
- 4 Erdoğan Tosun, **Demokratikleşme Perspektifinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yay., Bursa 2001, s.29-30.
- 5 Tijen Dünder Sezer, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 10, S 1, İzmir 2008, s.2.
- 6 Marc Bloch, **Feodal Toplum**, çev. M. Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yay., Ankara 1997, s.213-239.

Cemiyeti (1807), İngiliz Bilimde İlerleme Cemiyeti (1831) gibi alanında uzmanlaşmış, ilim, kültür ve meslek cemiyeti tarzında modern nitelikte meslek örgütlerinin kurulduğu görülmektedir⁷.

Bu derneklerin yanında ABD, Kanada, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde de öğretmenlerin bir araya gelerek oluşturdukları meslek örgütleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en eski olanı 1857 yılında ABD’de teşkil edilen Ulusal Eğitim Derneğidir. Bunu Fransa’da 1866 yılında teşkil edilen Fransa Eğitim Ligi takip etmektedir⁸. Yine Fransa’da 1880 senesinde Jules Ferry’in öğretmen dernekleri kurulması için bir genelge çıkarması bu açıdan önemlidir. Zira bu sayede öğretmenlik bir meslek hâline gelmiş ve 1884 senesinde öğretmenler ulusal düzeyde dernekleşme seviyesine gelerek Laik Öğretmenler Sendikası’nı kurmuştur.⁹ İngiltere’de öğretmen örgütlenmelerinin ilk örnekleri ise 1874 yılında teşkil edilen Birleşik Bayan Öğretmen Derneği ve 1890 yılında teşkil edilen Birleşik Bay Öğretmen Derneğidir. Devam eden süreçte bunu 1891 yılında teşkil edilen Birleşik Ortaöğretim Yardımcı Bay Öğretmenler Derneği ile 1894 yılında teşkil edilen Birleşik Ortaöğretim Yardımcı Bayan Öğretmen Derneği takip etmektedir. Kanada’daki ilk öğretmen derneği ise 1892 yılında teşkil edilen Kanada Eğitim Derneğidir¹⁰.

20. yüzyılın ilk yarısında ise bu süreç artarak devam etmiş ve Avrupa’da pek çok ülkede muallim örgütlenmelerine gidilmiştir. Bunlar arasında en bilinenleri şunlardır: Almanya (Almanya Muallimleri Umumi Cemiyeti), Avusturya (Viyana Sendikası), Büyük Britanya (İngiltere Milli Muallim Birliği ve İskoç Muallimleri), Çekoslovakya (Çekoslovakya Federasyonu ve Çekoslovakya’da Alman Muallimleri Cemiyeti), Danimarka (Danimarka Muallimler Birliği), Estonya (Estonya Muallim ve Profesörler Birliği), Fransa (Fransa ve Müstemlekeleri Muallim ve Muallimleri Millî Sendikası), Hollan-

7 Ekmeleddin İhsanoğlu, “Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devleti’nde İlmî ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış”, **Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s.2-3.

8 Ahmet Orhan, **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi ve Hukuki Dayanakları (1923-1980)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.12-14.

9 Mustafa Ergün, **Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi**, C 1, Pegem Yay., Ankara 2016, s.77-78.

10 Orhan, **a.g.t.**, s.12-14.

da (Hollanda Muallimler Sendikası), Yugoslavya (Yugoslavya Muallimler Cemiyeti) İsviçre (Suisse Romand Terbiye Cemiyeti ve Almanya İsviçresi Muallimler Birliği), İsveç (İsveç Muallimler Birliği ve İsveç Muallimler Umumi Cemiyeti), Lüksemburg (Muallimler Federasyonu), Macaristan (Muallimler Milli Federasyonu), Lehistan (Polonya Mektepleri Muallimler Birliği), Romanya (Romen Muallimleri Umumi Cemiyeti)¹¹.

A) Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Muallim Örgütlenmelerini Belirleyen Süreç

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda cemiyetlerin teşkili ve bu arada ilk muallim cemiyetlerine giden süreç XIX. yüzyılda Tanzimat Fermanı (1839) ile başlatılabilir. Avrupa'da özellikle bilim alanındaki cemiyetleşme hareketleri diğer pek çok alanda olduğu gibi modernleşme gayretleri içinde olan Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş ve Osmanlı bilim ve kültür alanına yeni bir tüzel kişilik kavramının girmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Osmanlı aydınları ve meslek mensupları arasında cemiyetleşme faaliyetleri baş göstermiştir. Aslen Osmanlı'da meslek cemiyeti diyebileceğimiz esnaf loncaları varsa da tüzel kişilik vasıtası ile mesleklerini icra etme ve fikirlerini yayma faaliyeti Osmanlı toplumu için yeni bir durumdur¹².

Bu süreç Islahat Fermanı (1856) ve I. Meşrutiyet'in (1876) ilanı ile devam etmiştir. Resmî olarak cemiyet kurma özgürlüğü ise II. Meşrutiyet'le birlikte¹³, özellikle Fransız Cemiyetler Kanunu'nun etkisinde kalınarak, 16 Ağustos 1909 tarihinde çıkartılan "Cemiyetler Kanunu" ile başlamıştır¹⁴. Bu sayede Tanzimat'tan beri örfi bir kural ve izne bağlı olarak kurulmakta olan

11 "Dünya Muallim Birlikleri", **Muallimler Mecmuası**, S 11. Teşrinievvel 1930, s.27.

12 İhsanoğlu, a.g.m., s.2-4.

13 Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yay., İstanbul 1985, s.205.

14 Zehra Arslan, "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, C 3, S 11, Spring 2010, s.58. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/arslan_zehra.pdf. (21.10.2013); İhsanoğlu, a.g.m., s.5.

cemiyetlere artık hukuki bir temel sağlanmıştır¹⁵. Bu kanun daha sonra 1876 Anayasası'nda yapılan değişiklikle anayasal güvence altına da alınmıştır¹⁶.

Tanzimat devrinden gelen altyapı ve Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği yasal serbestlik neticesinde muallimler de diğer meslek mensupları gibi dernekleşme faaliyetlerine girişmişlerdir. Ancak muallimlerin kurduğu cemiyetlere geçmeden önce muallimlik mesleğinin tarihî seyri ve muallimliğin “müstakil” bir meslek olarak kabul edilme süreci hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Muallimlik, temelleri en eski tarihlere kadar dayanan ve bugünkü terimlerle ‘örgün’ ve ‘yaygın’ eğitim faaliyetlerini yürüten bir meslek grubudur. Osmanlı'ya bakıldığında, Tanzimat öncesi döneme kadar özel olarak sadece muallim yetiştirmeye yönelik bir kurum olmadığı görülecektir. Medrese mezunları belli kaideler dairesinde yeterliliklerine göre dönemin eğitim kurumlarına muallim olarak atanmaktadır. Bu usulle “Sıbyan Mektebi”, “Medrese”, “Enderun” gibi kurumlarda görev yapan medrese tahsili görmüş muallimler bulunmaktadır¹⁷.

II. Mahmud dönemine gelindiğinde, Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından 5 Şubat 1839 tarihinde hazırlanan bir layiha, eğitim sisteminde, özellikle sıbyan mektebi sonrası için köklü değişiklikler önermektedir. Layihada, sıbyan mekteplerinin aynen kalması ve buna ek olarak söz konusu mekteplerin devamı niteliğinde yeni tarzda mekteplerin açılması öngörülmektedir. Netice olarak aynı yıl içerisinde II. Mahmud'un vefatından önce ve bizzat onun koyduğu isimle “Mekâtib-i Rüşdiyye”ler açılmıştır. II. Mahmud'un vefatından sonra Sultan Abdülmecid bu okulları destekleyerek hem merkezde ve hem de taşrada yaygınlaşmasını sağlamıştır¹⁸.

Sıbyan mekteplerinin devamı olarak açılan rüşdiyeler bu suretle bir boşluğu doldurmuştur. Fakat bu sefer de, bu kademe için oluşturulan program

15 Zafer Toprak, a.g.m., s.207.

16 “*Cemiyetler Kanunu*”, **Tatil-i Eşgal Kanunu**, Takvim-i Vekayi Matbaası, İstanbul 1325 (1909-10), s.2. (Bu eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde A/1354 yer numarası ile bulunmaktadır.)

17 Yahya Akyüz, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Dârülmuallimin’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S 20, Ankara 2006, s.19.

18 Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, **Türkler**, C 15, Ankara 2002, s.44-54.

dairesinde ders verecek muallimlerin bulunmayışı sorunu ortaya çıkmıştır. Mevcut kadro sıbyan mekteplerine ait dersleri verilen program çerçevesinde gerçekleştirebiliyordu fakat daha fazlası bu kadroyu aşıyordu. Bu nedenle bu kademeye uygun Arapça, Farsça, Hesap ve Coğrafya derslerini verebilecek; güzel anlatma ve öğretme denen “hüsni ifade” ve “talim usûlü”ne vâkıf muallim kadrosu yetiştirmek için bir eğitim kurumuna ihtiyaç bulunmaktaydı. Bu durum 25 Temmuz 1847 tarihli “Meclis-i Maarif-i Umumiye” raporuna da yansımıştır. Raporda kurulması öngörülen Dârümuallimîn’in ne surette işlev göreceği de ayrıntılı olarak belirlenmiştir¹⁹. Böylece, Mekatib-i Umumiye Nezaretinin başına getirilen ve Maarif Nazırlığı da yapmış olan Ahmed Kemal Efendi (1808-1888) öncülüğünde ilk kez bir muallim okulu açılmıştır. Okul, 16 Mart 1848 tarihinde Dârümuallimîn adıyla eğitime başlamıştır²⁰. Bu gelişme, modern anlamda muallim yetiştirme tarihi açısından önem arz etmektedir²¹.

1869 yılına gelindiğinde Fransız eğitim anlayışı esas alınarak oluşturulan ve metni yayınlanan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ile ülke genelinde eğitim sistemi yeniden düzenlenmeye çalışmıştır. Çeşitli başlıklar altında 198 maddeden oluşan ve eğitimle ilgili hemen her konuyu yeniden ele alan nizamnameye göre mektepler “umumî” ve “hususî” başlığı altında iki gruba ayrılmaktadır. Eğitim kurumlarının temelini oluşturan umumi mektepler ise Sıbyan, Rüşdiye, İdadi, Sultani ve bugünkü anlamda yükseköğretim kurumları olan Dârümuallimîn, Dârümuallimât, Dârülfünûn ve çeşitli sanayi mekteplerinden oluşmaktadır²². Maarif-i Umumiye Nizamnamesi muallim yetiştiren kurumları böylece tek çatı altında birleştirmektedir. Nizamname, muallimliğin müstakil bir meslek olarak kabul edilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu durum 13 Mart 1924 tarihli ve 439 sayılı “Orta Ted-

19 Cemil Öztürk, **Dünden Bugüne Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yay., İstanbul 1998, s.150-155.

20 Akyüz, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Dârümuallimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, s.41-46.

21 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996. Fransa, Almanya, Rusya, Hindistan ve Mısır’da eğitim hareketleri ve öğretmenlik mesleğinin tarihî gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ergün, **Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara 2016.

22 Mehmet Ali Yıldırım, **Tanzimat Döneminde Meslek Okulları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.86.

risat Muallimleri Kanunu” ile de “*Muallimlik devletin umumî hizmetlerinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir*” denilerek teyit edilmiştir²³.

Tanzimat ile başlayan ve kısaca bu surette devam eden süreçte muallimlik belli bir eğitim sonucu kazanılan müstakil bir meslek hâline gelmiştir. Bu okullardan mezun olan ve muallimlik mesleğine atılan önemli bir kitle bu mesleki kadroları oluşturmuştur. Çalışma için öne çıkan husus bu meslek mensuplarının bir araya gelerek diğer meslek grupları gibi dernekleşme faaliyetlerine girişmiş olmalarıdır.

İlk oluşum sürecine bakıldığında diğer meslek grupları gibi muallimlerin örgütlenmesi de yöneticiler tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu oluşumlara karşı çıkma yoluna gidilmiştir. Ancak daha sonra muallim cemiyetlerinin memleketin ilerlemesinde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmış ve devlet adamlarının muallim cemiyetlerine karşı tutumu müspet yönde değişmiştir²⁴. 23 Temmuz 1908 tarihinde tesis edilen Encümen-i Muallimîn ile başlayan bu süreç Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde teşekkül eden Muhafaza-ı Hukuk-i Muallimîn, Cemiyet-i Muallimîn, Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn, Konferans Cemiyeti, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti, Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimîn Cemiyeti, Mahfel-i Muallimîn, Muallimler Yurdu, Muallimler Cemiyeti, Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti ve Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti ile Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Mezunları Cemiyetleri şeklinde devam etmiştir.

B) Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Muallim Cemiyetleri

1) II. Meşrutiyet’te Muallim Cemiyetlerinin İlk Kuruluş ve Birleşme Dönemi (1908)

Osmanlı Devleti’nde ilk muallim cemiyetleri tecrübesi 1908 yılında Encümen-i Muallimînle başlamış ve aynı yıl içinde kurulan Muhafaza-ı Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti ile devam etmiştir. Bu iki Cemiyet 1908 yılının sonlarına doğru Cemiyet-i Muallimîn adı altında birleşmiş ve faaliyetlerini

23 Ahmet Orhan, **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi ve Hukuki Dayanakları (1923-1980)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.3.

24 “Muallimler Birliği”, **Muallimler Birliği**, S 12, Haziran 1926, s.527.

tek çatı altında yürütmeye başlamıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki muallim cemiyetlerinin ilk üçünü birlikte ele almamız, konunun tarihi seyrini netleştirebilmek açısından zaruridir.

a) *Encümen-i Muallimîn*:

Nizamnamesinde yer aldığına göre 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) tarihinde Dârülfünûn ve Dârümuallimîn mezunları tarafından merkezi Dersaadet (İstanbul) olmak üzere teşkil edilmiştir²⁵. Cemiyetin tesisinde Kandilli Kız Lisesi Tarih Muallimi Vehbi Bey ve Aydın Vilayeti Polis Müdürü Fikri Bey'in önemli gayretleri olmuştur²⁶. Encümen-i Muallimîn'in temel vazifesi, Osmanlı mekteplerine muallim ve maarif memuru yetiştirmek maksadıyla tesis edilmiş olan Dârülfünûn ve Dârümuallimîn mezunlarının haklarının korunması ile muallimlik ve maarif memuriyetlerine yönelik olarak tayin ve terfi işlerinin yürütülmesidir. Encümenin, azaları için bu tarz faaliyetlere girişmesine rağmen asıl gayesi mezunlarının ilmî alanda ilerlemelerine hizmet etmek, onların yardımlaşma ve dayanışmalarını temin etmektir. Bu doğrultuda encümen, kendi konferans salonunda felsefe, edebiyat ve 'fünûn'a (ilim ve sanat) dair yerli ve yabancı dillerde yayımlanmış eserler tedarik ederek ücretsiz olarak azasının istifadesine sunmayı amaçlamıştır. Yine bir muallim salnamesi (*Sâlnâme-i Muallimîn*) neşredilmesi ve Encümen-i Muallimîn'in idare heyeti nezaretinde ayda bir de *Mecelle-i Muallimîn* adında bir 'risale' (dergi) çıkartılması kararlaştırılmıştır. Burada yayınlanacak makalelerin ilmî açıdan değerlendirilmesi için de bir komisyonun oluşturulması öngörülmektedir. Encümen, bu sayede hem azalarının sözcüsü ve destekçisi olurken hem de onların kendilerini geliştirerek topluma ışık tutmalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir²⁷.

Bu amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren encümenin nizamnamesinde "reis-i umumî", "reis-i evvel", "reis-i dâhili", kâtip, muhasebeci, tahsildar, muakkip ve lüzumu kadar da hizmetçi bulunması öngörülmektedir. Nizamnamede yer alan diğer esaslara göre reis-i umumî ile reis-i evvel hâlihazırda mu-

25 *Encümen-i Muallimîn Nizamnamesi*, Dersaadet 1324 (1908), s.2.

26 Arzu M. Nurdoğan, "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallimler Cemiyeti (1908- 1914)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, C 17, İstanbul 2007, s.67.

27 *Encümen-i Muallimîn Nizamnamesi*, s.6-7.

allimlik mesleğinde bulunan ve bu makamı her anlamda taşıyabilecek azalar arasından seçilecektir. Reis-i dâhili, kâtip ve muhasebeci ise idare heyeti azası arasından gizli oy ile seçilir ve fâhri olarak vazifelendirilir. Toplam 34 azadan oluşan idare heyetinin görev süresi iki senedir. Ancak azanın yarısı her sene yapılan seçimlerle yenilenir. Azalıktan istifa edenler, beş toplantıya geçerli bir mazereti olmadan katılmayanlar, Kanun-i Esasîye aykırı davrananlarla namus ve diyanete karşı harekette bulunanlar azalık haklarını kaybeder²⁸.

Bu amaçlar etrafında ve belirtilen teşkilat yapısı ile faaliyet gösteren encümenin temel gelirlerini, kayıt sırasında bir defaya mahsus olmak üzere alınan “duhuliye”ler ve aza tarafından vaat edilen maddi taahhütler oluşturur. Bunları yerine getirmek aza kalabilmek için şarttır. Ancak vazifeye henüz atanamayan azaların bir işe sahip oluncaya kadar aylık taahhüt vermesi kendi tercihlerine bırakılmıştır. Bunların yanında çeşitli yardım ve bağışlar da encümenin gelir kaynakları arasındadır²⁹.

b) *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn*

Encümen-i Muallimînden hemen sonra teşkil edilen bir diğer cemiyet de başkanı Fransızca muallimi Zeki Bey³⁰ olan Muhafaza-i Hukuk-i Muallimîndir. Cemiyet, İstanbul’da bulunan idadî, rüşdî ve ibtidaî okul muallimleri tarafından tesis edilmiştir. Temel gayesi adından da anlaşılacağı üzere muallimlerin haklarının korunması³¹ ve ülke genelinde eğitimin yaygınlaşmasını sağlamaktır³². Ancak *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn* cemiyeti çok uzun ömürlü olamamış ve yine Zeki Bey’in başkanlığında ve Encümen-i Muallim cemiyetinin de katılımı ile *Cemiyet-i Muallimîn* çatısı altında birleşmiştir.

c) *Cemiyet-i Muallimîn*

Encümen-i Muallimîn İstanbul dışında faaliyet yürüten eğitim kurumlarına da nizamnameler ve beyannameler göndermek suretiyle teşkilatını geliş-

28 *Encümen-i Muallimîn Nizamnamesi*, s.2-4.

29 *Encümen-i Muallimîn Nizamnamesi*, s.5-6.

30 Zeki Bey hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 3, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1968, s.407-409.

31 Akyüz, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S 22, s.10.

32 Nurdoğan, a.g.m., s.70.

tirmeye çalıştığı bir dönemde (1908 yılı sonlarına doğru) yine Zeki Bey'in öncülüğünde Encümen-i Muallimîn ile Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti ve bazı muallimlerin katılımı ile genel nitelikte bir toplantı gerçekleştirilmiştir³³. Toplantıda Encümen-i Muallimîn'in, Maarif Nezareti ileri gelenlerinin yönetiminde faaliyet yürütmesi sebebiyle hiçbir zaman muallimlerin haklarını tam manasıyla korumaya muvaffak olamayacağı fikri öne sürülmüş ve muallimler için bu gibi zevatla alakası olmayan yeni bir cemiyetin teşkil edilmesi gündeme getirilmiştir. Neticede bu tarz bir oluşumun zaten evvelce bazı muallimlerin zihninde şekillenmiş olması sebebiyle kısa bir süre içerisinde Zeki Bey'in başkanlığı altında "Cemiyet-i Muallimîn" namıyla bir diğer cemiyet teşkil edilmiştir. Devamında Encümen-i Muallimîn'in feshedildiği ve yeni kurulan cemiyetin Encümen-i Muallimînle hiçbir alakası bulunmadığı duyurularak encümenin de bu oluşuma katılımı talep edilmiştir. Encümen bu talebe bigâne kalmamış ve muallimler arasında bölünmeye mahal vermemek için bu teklifi kabul etmiştir³⁴.

Zeki Bey'in başkanlığında tesis edilen cemiyet, ilk etkinlik olarak 28 Aralık 1908'de Maarif Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Bey'e bir dilekçe yazarak gelişmeler hakkında kendisini bilgilendirmiş ve ondan bazı isteklerde bulunmuştur. Bahsi geçen dilekçesinde Zeki Bey, cemiyetin takip edeceği amacı şu şekilde izah etmektedir: "...Meşrutiyet ve hürriyet dönemine yaraşır şekilde genel eğitimin yurtta yayılmasını sağlamaya çalışmak ve bu alanda nezarete yardımcı olmak." O, Cemiyet-i Muallimîn'in, bu doğrultuda Avrupa'da faaliyet yürüten bazı bilim kuruluşlarıyla da ilişki kuracağını belirtilmiştir. Dilekçesinin diğer kısımlarında ise on bir madde hâlinde Cemiyet-i Muallimîn'in bazı görüşlerini Maarif Nazırı Vekiline bildirmekte ve bu hususların dikkate alınmasını rica etmektedir³⁵.

33 Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", s.10.

34 Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", s.10, 23, 24. Bu durum zaten Nezaret mensubu olan Encümen-i Muallimîn'in idarecileri tarafından son derece anlayışla karşılanmış hatta bu yöneticiler "Öğretmenlere bir cemiyet mutlaka lazımdır, öğretmenlerin parçalanmaları doğru değildir" diyerek Cemiyet-i Muallimîne katılımı desteklemişlerdir. Yahya Akyüz, "Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak", **Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara 1971, s.116-117.

35 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", s.10.

Cemiyet-i Muallimîn, görüşlerini yaymak ve özellikle de ilköğretim muallimlerinin haklarını savunmak gayesi ile Namık Ekrem'in³⁶ mesul müdürlüğü altında *Mirât-ı Maârif* (Eğitimin Aynası) adında bir mecmua yayımlamıştır. Mecmuada 30 yılı aşkın süren ve bazı çevrelerce istibdat olarak nitelenen II. Abdülhamid devri oldukça şiddetli bir şekilde eleştirilmiş; maarifin ve muallimliğin konumunun oldukça kötü durumda olduğu vurgulanmıştır. Mecmuaya göre özellikle köylerde bu durum çok daha vahimdir. Bu ortam içerisinde muallimlik mesleği ve maarifin son derece ehemmiyetli olduğu; muallimlere halkın “tenvir ve irşadı” hususunda oldukça önemli görevler düştüğü, böyle sine yüce ve kutsal bir görev karşısında muallimlerin, her türlü emelleri ve uğraşları bir kenara atıp, çağa uygun bilgilerle yeni nesilleri yetiştirmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Muallimlerin gayretleri ile birlikte ancak Cemiyet-i Muallimînin gerçek mevkiine yükselebileceği belirtilmiş; cemiyetin mevkiinin yüksekliği nispetinde de vazifesini yerine getirebileceği vurgulanmıştır³⁷.

Bu doğrultuda faaliyet gösteren Cemiyet-i Muallimîn 31 Mart 1909'da Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişinden hemen sonra Zeki Bey'in tutuklanmasına kadar varlığını sürdürebilmiştir³⁸. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesiyle cemiyetin başkanı Zeki Bey tutuklanmış ve cemiyet de dağıtılmıştır. Zeki Bey kısa bir süre sonra serbest bırakılmışsa da cemiyet bir daha kendini toparlayamamış ve muallimlerin bu girişimi böylece sonuçsuz kalmıştır³⁹.

2) II. Meşrutiyet Döneminde Teşkil Edilen Diğer Muallim Cemiyetleri (1909-1919)

İlk iki muallim cemiyetinin tek bir çatı altında birleşmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin son döneminde -tespit edildiği kadarıyla- 10 adet muallim cemiyeti daha teşkil edildiği bilinmektedir. Her biri müstakil olarak ele alınabilecek durumda olan bu cemiyetlerden 6'sının nizamnamesi ilk defa bu çalışmada ele alınmıştır⁴⁰.

36 Detaylı bilgi için bakınız; Yunus Ayata, *Eğitime Adanmış Bir Ömür-Ayanzade Namık Ekrem*, Asitan Yay., Sivas 2009.

37 *Mirât-ı Maârif*, Ruşen Matbaası, Dersaadet 1324, s.1-2.

38 *Mirât-ı Maârif*, s. 24.

39 Niyazi Altunya, *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi 1908- 2008*, Ürün Yay., Ankara 2008, s.25.

40 İlgili bölümlerde belirtildiği üzere nizamnamesine ulaşılabilen muallim cemiyetleri şun-

a) *Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn Cemiyeti*

Cemiyet-i Muallimînin başkanı Zeki Bey'in tutuklanması'nın ardından muallimler bir süre cemiyetsiz kalmıştır. Devam eden süreçte menfi şartlara rağmen İstanbul Erenköy Kız Sultanisi Matematik muallimi Ahmet Bey'in önderliğinde ve özverisi ile "Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn Cemiyeti" teşkil edilmiştir. Büyük fedakârlıklarla Beylerbeyi'ndeki evini cemiyete merkez olarak bırakan Ahmet Bey, tüm gayretlerine rağmen başarılı olamamış ve netice olarak cemiyet bir müddet sonra kendini lağvetmek durumunda kalmıştır⁴¹.

b) *Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti*

Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan resmî ve özel mekteplerde görev yapan muallimleri temsil etmek amacıyla 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909) tarihinde Bursa merkezli olarak teşkil edilmiştir. Bursa'daki genel merkezin yanında çeşitli vilayet, liva ve kazalarda da merkezler ve şubeler açılması öngörülmüştür. Nizamnamesinde belirtilen taşra yapılanmasındaki hiyerarşik yapı nahiye ve köylerin kazalara, kazaların livalara, livaların vilayete ve vilayetlerin de Bursa'da bulunan genel merkeze bağlanması şeklindedir. Yine Cemiyetin nizamnamesinde genel merkezde dokuz, merkezlerde yedi ve liva şubelerinde de üç kişiden oluşan bir idare heyetinin varlığı söz konusudur⁴².

Zikredilen yapılanma ve Cemiyetler Kanununda yer alan esaslar dâhilinde oluşturulan cemiyetin temel gayesi, ihtiyaçlar dâhilinde eğitimin düzenlenmesi ve ilerlemesi için çalışmaktır. Bunun yanında azası olan muallimlerin menfaatlerine yönelik olarak gerçekleştirmeyi öngördüğü hedefler de bulunmaktadır. Bunlar muallimlerin hizmet sürelerine göre haklarının teslim edilmesi ve

lardır; Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimîn, Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti, Konferans Cemiyeti, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, Mahfel-i Muallimîn, Muallimler Yurdu, Muallimler Cemiyeti, Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti ve Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti ile Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti.

41 Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940*, s.101; Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", s.24.

42 *Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimîn Cemiyeti Nizamnamesi*, Vilayet Matbaası, Bursa 1909, s.2-3.

hangi kademede (ibtidâî, rüşdî, idadî ve âlî) olursa olsun ülke genelinde görev yapan muallimlerin maaşlarını tam olarak alabilmelerinin sağlanmasıdır. Aynı hizmet yılında bulunan muallimlerin maaşları arasında eşitliğin sağlanması da bu doğrultuda gerçekleştirilmeye çalışılan hedefler arasındadır. Bu surette faaliyet yürütecek olan cemiyet Osmanlı ülkesinde görev yapan muallimlerle cins (kadın-erkek) ve mezhep ayrımı gözetmeksizin birlikte çalışılacak ve oluşturulacak programlar çerçevesinde mekteplerin durumları teftiş edilecektir. Bu sayede eğitim ve öğretim alanında iyileştirmeler yapılabilecek ve eğitimde bir standart sağlanmış olacaktır⁴³. Cemiyet girişeceği bu tarz faaliyetlerde hükûmetle de doğrudan ilişki içerisinde olmayı hedeflemektedir⁴⁴.

Eğitim-öğretime ve muallimlere yararlı faaliyetlere girişecek olan cemiyet, muallimlik mesleğine ve memuriyete aykırı faaliyetlerde bulunan, huzursuzluk ve ikilik çıkartan, millet menfaatine ve adaba aykırı faaliyetler gösteren ve vazifesinde gevşek davranan muallimler için de yaptırımlar uygulamayı öngörmektedir. Bu tarz fiilleri işlemekten geri durmayan azası için cemiyetin başvuracağı nihai işlem ise bunların memuriyetten men edilmesidir. Menfi tutum içine giren muallimlere yönelik çeşitli yaptırımlar olduğu gibi vazifelerini hakkıyla ve özveri ile yerine getirenlerle ilgili de teşvik edici tedbirler alınacaktır⁴⁵.

c) Mahfel-i Muallimîn

İstanbul dışında teşkil edilen bir diğer cemiyet de Mahfel-i Muallimîndir. 1911 yılında Edirne merkezli olarak teşkil edilen cemiyetin kurucuları arasında muallim örgütlenmelerine önemli katkıları olan Edirne Muallim Okulu Müdürü Nafi Atuf Kansu da yer almaktadır. Edirne vilayetinde yayınlanan *Sa'y u Tettebbu* mecmuasının Şubat 1911 tarihinde yayınlanan ilk sayısında Mahfel-i Muallimîn tüzüğü yer almaktadır. Buna göre Edirne'de bulunan bütün Osmanlı muallimlerine açık olan cemiyetin temel gayesi bilimsel ve fenni dersler vermek, gece dersleri oluşturmak, köyler için muallim yetiştirmek,

43 Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimîn Cemiyeti Nizamnamesi, s.2-7.

44 Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", s.27.

45 Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", s.6-7.

yatılı ve örgün öğretim yapan özel okullar açmak ve bu konuda teşviklerde bulunmak suretiyle ülke çıkarlarına hizmet etmektir. Bu amaçlar çerçevesinde faaliyet gösterecek olan Mahfel-i Muallimînin seçimle iş başına gelen bir başkan, bir kâtip, bir muhasebeci ve iki de üyesi bulunmaktadır. Yine tüzüğünde yer aldığına göre üyelik için ayda en az beş kuruş ödenmesi şarttır⁴⁶.

d) Konferans Cemiyeti

13 Temmuz 1911’de, Dârülmualimîn mezunlarını tanıştırap dayanışmalarını sağlamak amacıyla İstanbul’da “Dârülmualimîn Kongresi” adıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Dârülmualimîn yöneticilerinin öncülüğünde yapılan bu toplantıda bir Konferans Cemiyeti kurma kararı alınmıştır. Toplantı sırasında konferanslar verilmiş, bazı öğretim araç ve gereçleri üzerinde durulmuş, resim ve elişleri sergileri açılmış; tartışmalar yapılmış ve geziler düzenlenmiştir. Daha sonra da cemiyet bunları kitap halinde yayınlamıştır⁴⁷.

e) Muallimler Yurdu

1913 sonlarında Bursa’da Muallimler Yurdu adıyla kurulmuştur. Bu girişimde o tarihte Bursa Muallim Okulu müdürü olan Ethem Nejat’ın öncülüğünün olması muhtemeldir. *Yeni Fikir* mecmuasının Ocak 1914 tarihli 10’ncu sayısında bu konu ile ilgili olarak şu bilgi yer almaktadır:

“Bursa muallimleri bazı girişimci ve vatanperver arkadaşların teşviki ile bir Muallimler Yurdu açtılar. Amaç muallimleri aynı fikir ve aynı millî amaçla birleştirmek, öğretim biçiminde bir birlik sağlamak, muallimleri eğitimdeki bilimsel gelişmelerden sohbet ya da tartışma yoluyla haberdar etmek, özellikle muallimleri kahvehane hayatından çekip kurtarmak. Pek çok muallimlerimiz okuldaki işlerini bitirir bitirmeden hemen aceleyle kahvehanelere koşarlardı; halkın önünde kahve ve nargile içer, hatta tavla vs. oynarlardı. Bu sadece Bursa’da değil, her yerde böyleydi. Şükürler olsun Muallimler Yurdu onları bu miskin hâyattan kurtaracaktır. Muallimler Yurdu her zaman açık bulunacak, bütün gazete ve dergilere abone olacak, hatta muallimleri kahvehanelere

46 Akyüz, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, s.28.

47 Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s. 427.

gitmekten vazgeçirmek için kahve, çay ve nargile de bulunduracaktır. Bu örgütün onursal başkanlığını Vali prens Abbas Halim Paşa kabul etmişti. Örgütün adı bazen Muallim Yurdu olarak da geçmektedir.”⁴⁸

f. Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti

Nizamnamesinin son sayfasında ruhsatnâme tarihi belirticiyle yer aldığına göre 11 Ağustos 1331 (24 Ağustos 1915) tarihinde İstanbul merkezli olarak kurulmuştur. Cemiyetin merkez binası da İstanbul’da Nuruosmaniye Caddesi’nde bulunan 52 numaralı handadır. Cemiyet, Müsteşar-ı Meşihat Hacı Evliya Efendi, Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi azasından Sami Beyefendi, Dârûlmuallimîn muallimlerinden İsmail Hakkı Beyefendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâtib-i Umumîsi Mithat Şükrü Beyefendi, Halep valiliği de yapmış olan Ali Galip Beyefendi, Göz Tabibi Esat Paşa, İstinaf Mahkemesi eski başkanı Muhlis Beyefendi ve Tıp Fakültesi muallim muavinlerinden Doktor Hüseyinzade Ali Beyefendilerin öncülüğünde tesis edilmiş olup nizamnamesinde yer aldığına göre maksatları şu şekildedir⁴⁹:

“Cemiyetin maksad-ı esasisi millî talim ve terbiye hakkında ilmî ve tatbikî teşebbüsatta bulunmaktır. Cemiyet millî talim ve terbiyenin cihet-i nazariye ve ilmiyesi ile meşgul olacağı gibi, meselenin cihet-i ilmiye ve tatbikiyesine de tevessül ederek vücudu, ahlakı sağlam, dindar, milliyetperver, mevcudiyet-i milliye ve hususiyesini gerek kendi muhitinde ve gerek sair muhitlerde mücerret keddîyetiyle galiben ve müstakilen yaşatabilecek faal, müteşebbis anasır yetiştirmek için her türlü vesait-i münasibeye teşebbüs eyleyecektir.”⁵⁰

Akyüz ise “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)” başlıklı makalesinde kaynak vermeden cemiyetin amacını şu şekilde zikretmektedir:

“21 Nisan 1916’da İstanbul’da kurulan bu cemiyetin asıl amacı millî eğitimi, eğitimde vahdeti (birliği) sağlamak, Türklerin kendilerine güven

48 Akyüz, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, s.29. *Yeni Fikir*, Ethem Nejat’ın sorumlu müdür olduğu dergiler arasında sayılmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Salih Erkek, **Ethem Nejat 1887-1921**, Kitap Yay., İstanbul 2012, s.30.

49 **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul 1916, s.3-5, 12.

50 **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, s.3.

duygularını ve bilinçlerini uyandırmak, eğitimin yalnızca bilim yönüyle uğraşmaktır. Bu cemiyetin öğretmenlerin haklarını savunmak, dayanışmalarını sağlamak gibi bir amacı görülüyorsa da cemiyetin savunduğu fikir özünde bu amaca yabancı değildir”⁵¹.

Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti yukarıda zikredilen maksatları gerçekleştirmek için kitap ve risaleler neşredecek, sabit ve seyyar heyetler vasıtasıyla İstanbul’da ve taşrada millî eğitim ve öğretime dair bilgilendirmelerde bulunarak bu doğrultuda müsamereler düzenleyecektir. Yine zikredilen amaçlar doğrultusunda genel merkez dâhilinde “Danışma Odası” adıyla bir şube açılarak taşra illerinden maarife dair gelen her türlü başvurular değerlendirilecektir. Tahsil çağında bulunan yetim ve öksüz çocuklar arasından muhtaç olanlara kitap, defter, elbise ve ayakkabı gibi sair malzemeler tedarik edilecek ve her ne sebeple olursa olsun ilk tahsillerini ikmal edememiş olanlar için gece dersleri açılacaktır. Maddi durumları düşük ve malul olanlara özel olmak üzere iş odaları tesis edilecek ve buralarda öğleye kadar beden eğitimi, kıraat, kitabete ve dinî ahkâma dair dersler verilecektir. Öğleden sonra ise marangozluk ve örmecilik gibi katılımcıların maişetlerini kazanacakları sanatlar öğretilecektir. Cemiyetin faaliyetleri arasında sıhhi konulara eğilmek de vardır. Sıhhsiz ve kansız çocuklar için her sene tatil aylarında sıhhat açısından uygun şartlara sahip yerlerde tatil evleri açılacaktır. Yabancı memleketlerden ve vilayetlerden hilafet başkentine gelen Müslüman talebeleri himaye etmek, cemiyetin bilgisinde olmak üzere Avrupa ve Amerika’ya gidecek talebeye rehberlik yapmak da cemiyetin hedefleri arasındadır⁵².

Cemiyetin zikredilen bu faaliyetleri, heyet-i umumiye, heyet-i merkeziye, heyet-i ilmiye ve heyet-i idare eliyle yürütülecektir. Bunlardan merkez heyeti, kurucu aza arasından seçilen yirmi kişiden oluşur ve umumi heyet kararıyla atanır. Cemiyetin heyet-i ilmiyesi, merkez heyeti azasından ve aza dışından seçilen, alanında ehliyetli ve uzman kişilerden oluşur ve millî talim ve terbiye konularına ait gelecek layiha ve muhtıraları incelemek ve karara bağlamakla mesuldür. İdare heyeti, merkez heyeti azası arasından seçilecek altı kişiden oluşur. Heyet-i merkeziye reisi veya reis vekili, idare heyetinin de aynı zamanda başkanıdır. İdare heyeti doğrudan doğruya merkezi heyete bağlı olup cemiyetin işlerini idare eder ve ayda bir kere faaliyetlerini merkez hey-

51 Akyüz, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, s.29.

52 Akyüz, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, s.3-4.

tine bildirerek alacağı karara göre hareket eder. Cemiyet nizamnamesinde yer aldığına göre idare heyetinin vazifeleri, cemiyet aza adedinin ve gelirlerinin artırılması için çalışmak, aylık taahhütlerin düzenli bir şekilde tahsil edilmesini sağlamak, cemiyet idaresi altında bulunan mektep ve iş odalarında tedrisat ve idarenin işleyişini takip etmek ve aksaklıkları gidermektir. Cemiyet bu faaliyetlerini heyet-i merkeziye ile koordineli bir şekilde yapmak ve icraatları hakkında merkez heyetini bilgilendirmekle mesuldür⁵³.

Bunun yanında cemiyetin aza-i mümtaze, aza-ı müessis, aza-i amile ve aza-i muavine namıyla dört nevi azası bulunmaktadır. Cemiyete aza kaydı, azadan birinin tavsiyesi ile olur ve aza cemiyete katılmakla beraber bazı haklar kazanır. Cemiyetin yukarıdaki aza sınıflarının her birinin kendi durumlarına göre ayrıcalıkları ve hakları vardır. Cemiyet azalarına altın, gümüş, nikel ve bakırdan üretilmiş dört çeşit alamet-i farika verilecek ve azalar bunları cemiyetin merasim günlerinde ve özel zamanlarda kullanmak suretiyle kimliklerini açıklamış olacaklardır⁵⁴.

Cemiyetin gelirlerini ise azaların aylık veya yıllık olarak vermeyi taahhüt ettikleri para ile hayır ehli kişilerden gelecek yardımlar ve maariften gelecek bağışlar oluşturmaktadır. Resmî ve millî müesseselerden cemiyet için ayrılacak para ve cemiyetin menfaati için tertip edilecek sergi, müsamere gibi etkinliklerden elde edilecek gelirler ile cemiyetin yayın faaliyetlerinden elde ettiği gelirler de bu minvaldendir⁵⁵.

Yapılan araştırmalarda Millî Talim ve Terbiye Cemiyetinin neşrettiği *Millî Talim ve Terbiye Mecmuası* isimli bir mecmua ile *Millî Talim ve Terbiye Müsameresi* isimli bir de risaleye rastlanmıştır. Mecmuanın başlıca içeriği millî talim ve terbiye hakkında içtimai ve ruhi araştırmalar ile cemiyet tarafından verdirilen ilmi konferanslara dair tenkitlerinden oluşmaktadır. *Millî Talim ve Terbiye Müsameresi* ise cemiyetin gerçekleştirdiği bir etkinliğin program kitapçığı niteliğindedir⁵⁶.

53 Akyüz, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, s.6-8.

54 **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, s.4-6.

55 **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, s.4.

56 **Millî Talim ve Terbiye Müsameresi**, s.2. Eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde A.II/3859 yer numarasında bulunmaktadır.

g) Muallimler Cemiyeti

Nizamnamesinde yer aldığına göre 9 Mart 1918 tarihinde İstanbul merkezli olarak tesis edilmiştir⁵⁷. Cemiyetin teşkil edilmesi fikri ilk defa 8 Mart 1918 tarihinde İstanbul Dârülfünûn konferans salonunda “İlk Tedrisat Meclisi” için seçim yapmak amacıyla gerçekleştirilen toplantıda Ahmet Halit Yaşaroğlu tarafından dile getirilmiştir. I. Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkım ortamında muallimler de böyle bir oluşumu bekler vaziyettedir. Böylece cemiyetin tüzüğü bu toplantıdan bir gün sonra, 9 Mart 1918 tarihinde kabul edilerek Ahmet Halit Yaşaroğlu ve Hüsnü Yalman Bey tarafından Emniyet Müdürlüğüne resmî müsaade için iletilmiştir. Tesis edilen cemiyetin kurucu başkanı ise o sıralar Barbaros Numune Mektebi müdürlüğü görevinde bulunan Ahmet Halit Yaşaroğlu’dur. Cemiyetin ikinci reisliğinde Süleyman Kanuni Mektebi Müdürü Refet Avni Bey bulunurken, kâtiplik vazifesi Barbaros Numune Mektebi tarih ve coğrafya muallimi Mustafa Fehmi Bey’in ve veznedarlık vazifesi de Çırak Mektepleri Genel Müdürü Asım Bey’in üzerindedir. İdare heyeti âzalıklarında ise Süleymaniye İnas Numune Mektebi Müdürü Ali Şevki Efendi, Köprülü Numune Mektebi Müdürü Fevzi Bey, Beyazıt Numune Mektebi Müdürü Sadullah Bey, Ticaret Mektebi Âlisi Müdür Muavini Hüsnü Bey ve Ortaköy Mecidiye Numune Mektebi Müdürü Seyfi Bey bulunmaktadır. Cemiyet ayrıca idare heyetinde gerçekleştirilecek boşalmalar için iki de yedek âza seçmiştir. Bunlar Fatih Numune Mektebi Musahabat Muallimi Zeki Bey ve Fatih Numune Mektebi Eşya ve Ziraat Muallimi Hüsameddin Beylerdir⁵⁸.

Bu surette teşkil eden ve ilk idare heyetini oluşturan cemiyet bundan yaklaşık bir yıl sonra tüzüğünü de kapsar mahiyette bir nizamname kaleme almıştır. Cemiyet, nizamnamesinde belirtildiğine göre siyasi şahsiyetlere bağlanmayı uygun görmez ve siyasi seçimlere müdahale etmediği gibi benzer cemiyetlerin teşkiline de muhalefet etmez. Cemiyetin temel gayesi bu nevi faaliyetlerle uğraşmaktan çok muallimler arasında yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması, onların hukukunun korunması ve yeni neslin çağdaş ve

57 **Muallimler Cemiyeti Esas ve Dâhili Nizamnamesi**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1335 (1919), s.2.

58 Cemiyet ilk teşkilinde amaçları, teşkilat yapısı ve çalışma esasları ile gelir kalemlerini izah eden dokuz maddelik bir tüzük kaleme almıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İsmail Göldaş, **Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, Öğretmen Dünyası Yay., İstanbul 1981, s.21-27.

iradeli olarak yetiştirilmesidir. Bunların yanında kadın erkek bütün muallimleri maddi ve manevi olarak güçlendirmek, muallimlerin meslek hukukunun korunması ve muallimlik vazifelerinin hakkıyla yerine getirilmesine imkân sağlamak, içtima etmenin ve birlikte yaşamının faydalarından azasının istifadesini temin etmek de cemiyetin amaçlarındandır⁵⁹.

Bu amaçlar çerçevesinde faaliyet gösteren Muallimler Cemiyeti, 1925 senesi Ağustos ayına kadar müstakil olarak faaliyet gösterdikten sonra temelleri 1921 senesinde Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği adıyla atılan ve 1924 senesinde Türkiye Muallimler Birliği adını alan genel merkeze iltihak etmiştir⁶⁰. Muallimler Cemiyeti, bu tarihten sonra İstanbul Muallimler Birliği adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. Üç yıl kadar bu surette faaliyet gösteren İstanbul Muallimler Birliği, Türkiye Muallimler Birliğinin 25 Ağustos 1928 tarihli son genel kongresinde konfederasyona dönüşmesinin ardından federatif bir yapıya kavuşmuştur⁶¹. Bundan sekiz ay kadar sonra 12 Nisan 1929 tarihinde Dârülfünûn konferans salonunda toplanarak idare heyetini seçen İstanbul Muallimler Birliği bu tarihten 1936 senesine kadar federatif olarak faaliyetlerini devam ettirdikten sonra aldığı kararla kendini lağvederek faaliyetlerine son vermiştir⁶².

h. Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti

Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyetine geçmeden önce bu cemiyetin kurulmasına zemin hazırlayan nedenleri saymak daha doğru olacaktır. Mart 1334 (9 Mart 1918) tarihinde kurulmuş olan Muallimler Cemiyeti, ilkokul

59 Türkiye Muallimler Birliği nizamname ve yasında da aynı gayeler sayıldığından burada kısaca bu bilgileri vermekle yetiniyoruz. Cemiyetin diğer gayeleri ve aza türleri için bkz. **Muallimler Cemiyeti Esas ve Dâhili Nizamnamesi**, s.4, 14; “İstanbul Muallimler Birliği Merkez Yasası”, **Muallimler Mecmuası**, S 45, Teşrînisânî 1926, s.1901.

60 “İstanbul Muallimleri Dün Resmen Birliğe İltihak Etti”, **Cumhuriyet**, No: 443, 3 Ağustos 1925, s.1.

61 “İstanbul Muallimler Birliği 930 Kongresi”, **Muallimler Mecmuası**, S. 12, 15 Teşrînisânî 1930, s.63-64.

62 **BCA-BME**, Dosya: 13343 Fon Kodu: 30.. 10.0.0 Yer no: 139.. 977. 6. Muallim örgütlenmesinin 1936 yılında sekiz yıl sürecek bir sekteye uğradığı *Öğretmen Dünyası* dergisinde de geçmektedir. “Öğretmenler Derneği”, *Öğretmen Dünyası*, S 48, Aralık 1983, s.3; Özgür Mert, *Türkiye’de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2013, s.36.

muallimlerini de kapsar bir şekilde muallimleri temsil eder durumdaydı. Muallimler Cemiyetinin kurulduğu dönemde -hatta daha öncesinde de- muallimlerin maaş sıkıntıları söz konusuydu⁶³. Muallimlerin maaş sıkıntısı çekmelerinin keyfi ve zaruri olmak üzere çeşitli sebepleri vardı. Bazı yerlerde il özel idare gelirleri yeterli değildi ve bu nedenle muallimler mağdur olmaktaydı. Bazı yerlerde maliye memurları kasten ilkokul muallimlerine maaş ödememekte; eğitim giderlerine ayrılan bütçe farklı yerlere harcanmaktaydı. Bazı yerlerde toplanan paralar sadece ilin memurlarına yetecek kadardı ve bu nedenle muallimler hariçte kalmaktaydı. Bazı yerlerin gelirleri savaş yüzünden iyice azalmıştı ve bazı illerde de il gelirlerinin tamamına işgalciler el koymuş durumdaydı. Muallimlerin zamanında ve tam olarak maaş alamamalarının diğer ve en önemli nedenlerinden birisi de il genel idare kurullarının ve bu kurullara üye, yerel nüfuzlu eşrafın izlemekte olduğu siyasetten kaynaklanmaktaydı⁶⁴.

Buna ek olarak 1876 anayasasının 114. maddesinde Osmanlı vatandaşlarının hepsi için ilköğretim zorunlu kılınmış⁶⁵ ve okulların her türlü giderlerini karşılamak için avarız vergisi, hayırlı işlere adanmış paralar, kurban derisi paraları, fitre, salma ve vakıf gelirleri gibi paralardan pay ayrılmıştı⁶⁶. 26 Mart 1913'te çıkarılan İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanununda da ibtidai, rüşdi, gece ve gündüzlü Dârümuallimîn-i İbtidailerle sancaklardaki her türlü maaş, okul yapımı ve sair işlerin İdare-i Hususiye-i Vilayet (İl Özel İdareleri) bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştı⁶⁷. Yine ilköğretimle ilgili olarak 24 Ekim 1913 tarihinde çıkartılan "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı"nda da bu teyit edilerek görevlilerin maaşları ve diğer bütün giderler mahalle veya köy halkının zorunlu harcamalarından sayılmıştır⁶⁸. Bu çerçevede I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz durum bütün halkın olduğu gibi muallimlerin de ekonomik

63 Göldaş, **Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, s.64.

64 Göldaş, **İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)**, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1984, s. 26-28; Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1982, s.13-14.

65 Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2000, s.50.

66 Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Akademi Yay, Ankara 2008, s.266.

67 **Düstur**, İkinci Tertip, (5) Matbaa-i Amire, İstanbul 1332, s.202-205.

68 **Düstur**, İkinci Tertip, (5), s.809.

hayatını altüst etmiştir. Devlet genel bütçesi ve özel idare bütçeleri savaş giderlerine ağırlık verilecek şekilde ayarlandığından muallim maaşları zamanında ve tam olarak ödenemez duruma gelmiştir⁶⁹.

Bu ortam içerisinde ilkokul muallimleri maaş konusundaki mağduriyetlerinin giderilmesi için okullara gitmeyerek iş bırakmışlar; yani bugünkü tabirle greve gitmişlerdir. Bu şartlar altında Muallimler Cemiyeti ilkokul muallimlerinin grevine ilgi göstermemiş ve hatta grevi desteklemediği gibi gazetelere ilan vererek grevle alakasının olmadığını da duyurmuştur⁷⁰. Bunun üzerine ilkokul muallimleri haklarını savunabilecek bir cemiyetin kurulması için çalışmalarına girişmiş ve Muallimler Cemiyetinden ayrılarak “Mekâtib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti” adıyla kendi cemiyetlerini tesis etmişlerdir⁷¹. Bu cemiyetin kuruluş tarihi konusunda çok farklı tarihler zikredilmektedir. Zeki Sarıhan’ın kitabında kuruluş tarihi 18 Kasım 1921 olarak geçmektedir. Niyazi Altunya da *Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi 1908-2008* isimli eserinde cemiyetin kuruluşunun tamamlanmasını 3 Aralık 1921 olarak vermektedir. Yine bu konuda *Eğitim Emekçileri Tarihi Encümen-i Mualliminden Eğitim Sen’e* kitabını yazan Sami Everen, Siyami Erdem, Cafer Yıldırım, cemiyetin kuruluş tarihini 1920 olarak göstermektedir. Oysaki nizamnamesinde yer aldığına göre “Mekâtib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti”, merkezi İstanbul olmak üzere 27 Teşrinievvel 1335 (27 Ekim 1919) tarihinde kurulmuştur⁷².

Bu surette teşekkül eden cemiyetin temel amacı ilkokul muallimlerinin haklarını savunmak, maaşlarını yükseltmek ve eğitim siyasetini ilkokul muallimlerinin lehine düzeltmektir⁷³. Bunun yanında kadın-erkek ayırmaksızın bü-

69 Göldaş, **Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler**, s. 61.

70 Göldaş, **İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)**, s.45. Muallimler Cemiyeti o tarihte ilkokul öğretmenlerinin sorunları ile ciddi bir şekilde ilgilenmemekteydi. Muhtemelen bu durum Muallimler Cemiyeti idare heyetinin ortaöğretim muallimlerinden oluşmasından kaynaklanıyordu. Yahya Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)**, Pagem Yay., Ankara 2012, s.304.

71 **Mekâtib-i İbtidaiyye Cemiyeti Esas Nizamnamesi**, İstanbul bty., s.2. Nizamnamenin aslı İsmail Aydın Bey’dedir. Orijinal nüshalarını verme nezaketi gösteren İsmail Aydın Bey’e teşekkür ederiz.

72 **Mekâtib-i İbtidaiyye Cemiyeti Esas Nizamnamesi**, İstanbul bty., s.2. Nizamnamenin aslı İsmail Aydın Bey’dedir. Orijinal nüshalarını verme nezaketi gösteren İsmail Aydın Bey’e teşekkür ederiz.

73 Göldaş, **Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler**, s. 35-36.

tün muallimler maddi ve manevi olarak desteklenerek muallimlik mesleğinin şeref ve hukukunun korunması yönünde faaliyetler gösterilecektir. Cemiyetin diğer amaçlarına gelince; meslektaşlar arasında birlik sağlamak, memlekete ve dinî kurallara sadık, millî değerlere sahip ve çağdaş bireyler yetiştirmek de cemiyetin amaçlarındandır. Bu maksatları temin etmek için cemiyet tarafından yetkin ve alanında uzman kişilere tedris ve terbiye usulü hakkında konferanslar verdirilecek ve aylık olarak mesleki söyleşiler düzenlenecektir⁷⁴. Bu surette faaliyet gösterecek olan cemiyet daha sonra Türkiye Muallimler Birliğinin 1924 senesi genel kongresinde yaptığı çağrıya uyarak 1925 senesi içerisinde Türkiye Muallimler Birliği genel merkezine katılmıştır⁷⁵.

1. *Dârülmualлимîn Mezunları Cemiyeti*

Cemiyetin tesis tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber nizamnamesinin kapağında yer alan tarih 1334 (1918)'dir⁷⁶. Dârülmualлимîn mezunları tarafından tesis edilmiş olan cemiyetin merkezi İstanbul'da bulunan Dârülmualлимîn Mezunları Yurdu'dur. Cemiyetin temel gayesi yeni nesillerin çağdaş, milli değerlere saygılı, dindar, gelenek ve göreneklerine bağlı, mücadeleci ve vatanperver kişiler olarak yetiştirilmesidir. Cemiyet, halka -bilhassa da köylülere-dinî, sıhhî, iktisadi ve kültürel alanlarda öncülük etmeyi kendine gaye edinmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinin ön şartını kendi azası arasındaki yardımlaşma ve dayanışmaya bağlayan cemiyet, ilk olarak kendi mensupları arasında dayanışmanın ve samimiyetin tesisine çalışacaktır. Bu doğrultuda vefat eden azaların ailelerine çeşitli suretlerde yardımda bulunularak iş imkânları sağlanacak ve çocuklarının yatılı mekteplerde okuması temin edilecektir. Bunun yanı sıra cemiyet, halka yönelik olarak kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesine çalışacaktır. Bu doğrultuda merkez ve taşrada gece dersleri tertip edilecek, müsamereler, sergiler, konferanslar ve sinema etkinlikleri gerçekleştirilecektir. Ayrıca tatil aylarında âlî ve talî mekteplerde okuyan talebeler ile okul çağını geçirmiş olan kadınlar için ücretsiz dersler verilecek, halkiyatın ve çocuk edebiyatının gelişmesi için gayret gösterilecektir. Bir kütüphane ve

74 *Mekâtib-i İbtidaiyye Cemiyeti Esas Nizamnamesi*, s.2-3.

75 "İstanbul Muallimleri Dün Resmen Birliğe İltihak Etti", *Cumhuriyet*, No: 443, 3 Ağustos 1925, s.1; "Muallim Cemiyetleri", *Muallimler Mecmuası*, S 31, Mayıs 1925, s.1428; "Birliğe İltihak", *Muallimler Birliği*, S 2, Ağustos 1925, s.85-86.

76 *Dârülmualлимîn Mezunları Cemiyeti Nizamnamesinin*, İstanbul 1918, s.1.

meslek müzesi teşkil etmek, neşriyat faaliyetlerinde bulunmak ve taşra mekteplerinde görev yapan muallimler için kitap ve her türlü eğitim malzemesi temin etmek de cemiyetin gerçekleştirmeyi öngördüğü faaliyetlerdendir. Cemiyet amaçlarını gerçekleştirmek için girişeceği faaliyetleri zikrettikten sonra bu faaliyetleri gerçekleştirmek için sahip olduğu gelir kaynaklarını da belirtmiştir. Buna göre azasından alınan duhuliye ve aylık taahhütler, bağışlar, cemiyet adına çıkartılacak kitap ve mecmua hâsılatları, tertip olunacak müsamere ve eğlencelerden elde edilen gelirler bunların temelini oluşturmaktadır⁷⁷.

Cemiyet, zikredilen bu faaliyetlerini kongre ve idare heyetleri eliyle gerçekleştirmektedir ve “aza-i asliye”, “aza-i âmile”, “aza-i fahriye” ve “aza-i mümtaze” namıyla dört çeşit azası bulunmaktadır. Cemiyetin bir idare meclisi vardır ve reis ve ikinci reisin de dâhil olduğu otuz azadan oluşur. Nizamnamesinde yer aldığına göre cemiyetin müessisleri tarafından seçilen idare meclisi heyeti şu şekildedir:

Kastamonu Mebusu Ahmet Şükrü, Ertuğrul Mebusu Mehmet Şemsettin, Vefa Mekteb-i Sultanisi Müdürü Akil, Dârülhilafe- i İbtidai Dâhili Medaris Müdür-i Umumîsi İzmirli İsmail Hakkı, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Müdür-i Umumîsi Şefik, Dârümuallimât muallimlerinden ve Sivas Mebusu Rahmi, Basra Mebusu Hilmi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye İkinci Şube Müdürü Sabri, Rehber-i İttihat Mektebi Müdürü Refet, Maarif-i Umumî Müfettişlerinden İhsan, Nişantaşı Mekteb-i Sultanisi Müdürü Sait, Dârümuallimîn Ulum-ı Riyaziye muallimlerinden Hafız Kemal, Dârümuallimîn-i Âliye muallimlerinden Cevdet, İstanbul Vilayeti Maarif müfettişlerinden Mahmut Ziya, İstanbul Vilayeti Maarif Müdürü Mustafa, Dârümuallimîn-i Âliye Tatbikat Mektebi muallimlerinden İhsan, Dârümuallimîn-i Âliye Tatbikat Mektebi muallimlerinden Abdüllatif, İstanbul Sultanisi Kısım-ı Evvel muallimlerinden Fevzi, İstanbul Sultanisi Arabi Muallimi Celal, İstanbul Sultanisi Kısım-ı Evvel muallimlerinden Tevfik, Üsküdar Sultanisi Ulum-i Riyaziye muallimlerinden Cemal, Gelenbevi Sultanisi Ulum-i Riyaziye Muallimi Mustafa, Beşiktaş İttihat ve Terakki Sultanisi Tarih ve Coğrafya Muallimi Necmettin, Tarih ve Coğrafya Muallimi Trabzonlu Ali Haydar, Gelenbevi Mektebi Sultanisi Müdürü Şemseddin, Vefa Sultanisi Kısım-ı Evvel Muallim-i Evveli Şevki, Bebek

77 Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti Nizamnamesinin, s.2-7.

İnas Dârüleytam Müdürü Hilmi, Dârümuallimîn-i Âliye Tatbikat Mektebi muallimlerinden Ali⁷⁸.

Cemiyetin kongresi ise merkez azalarıyla taşra şubesi azasından mürekkep olup davet edilmeksizin her sene Temmuz ayının 15'nde reis veya reisin olmadığı durumlarda ikinci reisin başkanlığında toplanır. Fevkalade durumlarda ise kongre idare meclisinin göreceği lüzum ve alacağı karar üzerine toplanabilir. Kongrede idare heyetinin bir senelik icraatları ele alınır. Bunun için kongre tarafından beş zattan oluşan bir encümen seçilir ve verecekleri rapor doğrultusunda hareket edilir. Kongrede gerekli gördüğü takdirde reis ve ikinci reis ile meclis idare azaları yenilenebilir. Kongre kararlarının hepsi içtimalarda bulunan azanın oy çokluğu ile kabul edilir ve seçimlerde kongre azasından her biri sadece bir oy kullanma hakkına sahiptir⁷⁹.

j) Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti

Ulaşılan bir diğer nizamname ise “Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti” nizamnamesidir. “Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti” ile baskısı 1919 yılında olan “Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyetleri”nin nizamnamelerine bakıldığında aralarında çok ufak farklar olduğu görülecektir. Merkezi İstanbul olmak üzere tesis edilen Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti nizamnamesinde geçtiğine göre fahrî başkanı Maarif Nazırı olarak gösterilmiştir⁸⁰. 1919 yılı içerisinde Maarif Nazırlığı yapmış üç isim ise görev süreleri ile beraber şu şekildedir: Rıza Tevfik Bey (Kasım 1918 - Ocak 1919), Yusuf Ziya Paşa (Ocak - Mart 1919), Ali Kemal Bey (Mart - Mayıs 1919). O hâlde cemiyetin fahrî başkanı bu zatlardan biri veya ikisidir.

Cemiyetin amacı eğitim ve öğretimde gelecek nesillerin çağdaş eğitilmiş, millî mefkûre ile mücehhez, dindar, millî değerlere saygılı ve vatanperver bir nesil olarak yetiştirmektir. Bunun yanında her muallim örgütünde olduğu gibi

78 **Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti Nizamnamesinin**, s.8.

79 Aza-i asliye: Dârümuallimîn ve Dârümuallimât'dan mezun olanlar. Aza-i amile: Muallim ve muallimeliği meslek ittihaz edenlerden. Aza-i fahriye: Cemiyete manen ve madde-ten muavenette bulunan zevattır. Aza-i mümtaze: Defaten lâ-ekall elli lira veren zevattır. **Dârümuallimîn Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, s.3-7.

80 **Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul 1335, s.1.

cemiyet, muallimler arasında yardımlaşma ve samimiyetin temini için çalışır. Halka ve bilhassa köylüleri dinî, sıhhi, iktisadi ve eğitsel alanlarda bilgilendirmeyi kendine amaç edinen cemiyet, azasından hastalık ve sair nedenlerle yardıma ihtiyaç duyan ve vefat etmiş azalarının yardıma muhtaç olan yakınlarına da mümkün olduğu kadar yardım etmek için gayret gösterir. Yine bu doğrultuda vefat edenlerin yakınları için iş imkânı sağladığı gibi yetimlerinin de yatılı mekteplerde okumaları için girişimlerde bulunur⁸¹.

Cemiyet, eğitim ve öğretim usulleri ile ilgili materyal tedarikinin yanında ülke genelinde, merkezde ve taşrada, gece dersleri ve genel nitelikte konferanslar tertip ederek ve aza arasında mesleki söyleşi imkânları sunarak amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Halkiyatın gelişmesi, ülkede çocuk edebiyatının tesisi ve ilerlemesine gayret eden cemiyet, talebe için eğitsel değeri olan sinema filmlerinin tedariki için çaba sarf ettiği gibi musiki müsamereleri, resim ve el işleri sergileri, kütüphane ve mektep müzeler tesisi için de gayret sarf etmeyi hedeflemektedir. Gerek merkezlerde ve gerek taşrada terbiye-i bedeniye (beden eğitimi) faaliyetleri ve çocuklara özel oyun alanları oluşturmak için azamı gayret gösterecek olan cemiyet taşra mektepleri tarafından talepte bulunulması durumunda kitap ve eğitim malzemesi göndermek için de girişimlerde bulunacağını beyan etmiştir⁸².

81 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, s.3.

82 Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, s.3-4.

SONUÇ

Roma dönemine kadar giden cemiyetleşme (dernekleşme) faaliyetleri, XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa’da sanayileşme ve kentleşme ile yavaş yavaş modern halini almaya başlamıştır. Avrupa’da bu süreç XVIII. yüzyılda artarak devam etmiş ve XIX. yüzyıla gelindiğinde alanında uzmanlaşmış, modern nitelikte meslek cemiyeti ortaya çıktığı görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde ise bu süreç, XIX. yüzyılda, Tanzimat Fermanı (1839) ile başlamış ve Islahat Fermanı (1856) ve I. Meşrutiyet’in (1876) ilanı ile devam etmiştir. Resmî olarak cemiyet kurma özgürlüğü ise II. Meşrutiyet’le birlikte; özellikle Fransız Cemiyetler Kanunu’nun etkisinde kalınarak, 16 Ağustos 1909 tarihinde, çıkarılan “Cemiyetler Kanunu” ile yasal zemin bulmuştur. Tanzimatla başlayan süreçle gelen yasal ve siyasi serbestlik neticesinde muallimler de diğer meslek mensupları gibi dernekleşme faaliyetlerine girişmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nin son yıllarında 10 yıllık süreçte pek çok (12 adet) muallim örgütünün teşkil edildiği görülmektedir. Buna rağmen bahsi geçen cemiyetlerin çoğu oldukça kısa ömürlü olmuş; bazıları ise neredeyse hiç varlık gösterememiştir. Cemiyetler her ne kadar nizamnamelerine gerçekleştirmeyi öngördükleri müspet maddeler ekleseler de bunlar çoğu kez kâğıt üzerinde kalmış; uygulamaya dahi konulamamıştır. Bunun en temel sebebi 1908-1919 yılları arasındaki dönemde Balkan Harplerinin baş göstermesi ve ardından meydana gelen gelişmelerle I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesidir. Bu durum cemiyetlerin faaliyetlerinin kısır kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle dönemde tesis edilen muallim örgütlerinin çoğu hakkında nizamnamelerinin dışında pek fazla bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bu devrede teşkil edilen muallim örgütlerinin bir diğer sınırlılığı ise sadece devletin başkenti İstanbul ve nadiren de İstanbul’un civar vilayetlerinde (Bursa, Edirne) faaliyet göstermeleridir. Bazılarının taşra teşkilatının mevcut olduğu bilinse de çok aktif olduğu söylenemez. Bunun yanında ilk, orta ve yüksek kademelerde görev yapan muallimler arasında da bir ayrışmanın varlığı söz konusudur. Bu durum muallimler arasında tam bir birlikteliğin sağlanmasını olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu eksikliklere rağmen özellikle Encümen-i Muallimîn ve Cemiyet-i Muallimîn’in faaliyetleri önem arz etmektedir. Zira hükûmet nezdinde muallimlerin ekonomik ve sosyal haklarını korumaya ve muallimlik mesleğini yükseltmeye yönelik olumlu girişimlerinin olduğu görülmektedir. Yine bu ce-

miyetlerin öncülüğünde halka; bilhassa da çocuklara yönelik sosyal, eğitsel ve kültürel alanlarda çok müspet girişimlerde bulunulduğu açıktır. Cemiyetler bunun yanında dönemin siyasi ve güncel olaylarına da duyarsız kalmamış görüş ve eleştirilerini beyan etmiştir. Özellikle Cemiyet-i Muallimînin yayınladığı *Mir 'at-ı Maarif* mecmuası bu açıdan önemlidir. Mecmuada, 30 yılı aşkın süren ve bazı çevrelerce istibdat olarak nitelenen II. Abdülhamid devri oldukça şiddetli bir şekilde eleştirilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında tesis edilen bu cemiyetlerin bir diğer faydası cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara merkezli kurulacak olan muallim cemiyetlerine temel teşkil etmiş olmasıdır. Süreçte Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın karargâhı konumuna yükselmesi ve 13 Ekim 1923 tarihinde de resmen başkent oluşu şehir üzerinde sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik olarak müspet tesirler yapmıştır. Bu tesirler pek çok alana olduğu gibi sivil toplum örgütlenmelerine de yansımıştır. Dönemde, Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer ve Türk Ocağı gibi pek çok sivil toplum kuruluşu ya ilk defa olarak açılmış ya da İstanbul'da var olan teşkilatları Ankara'da yeniden teşkil edilmiştir. Bu sivil toplum kuruluşları arasında temelleri 1908 yılında atılan muallimlerin meslek örgütleri de yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çok müspet faaliyetler gösteren Türkiye Muallimler Birliği, II. Meşrutiyet döneminde başlayan ve serpilen bu muallim örgütleri üzerine inşa edilmiştir. II. Meşrutiyet devresinde kurulan ve faaliyet gösteren muallim örgütlenmelerinin en temel eksiği müstakil olarak hareket etmeleri ve muallimler arasında arzu olunan yardımlaşma ve dayanışmanın manevi vasıtalarla çok maddi ve hayati vasıtalarla gerçekleşeceği fikridir. Konumuz açısından bakıldığında Türkiye Muallimler Birliğinin kurulması ve takip edeceği ilkelerin belirlenmesinde bu tecrübelerin oldukça etkili olduğu görülecektir. Bu doğrultuda 7 Mayıs 1921 tarihinde Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği adıyla kurulan dernek 1924 yılın genel kongresinde Türkiye Muallimler Birliği adını alacak ve ülke genelinde faaliyet yürüten muallim örgütlerini tek çatı altında birleştirecektir. 1928 yılına kadar bu yapısını devam ettirecek olan Türkiye Muallimler Birliği, 1928 yılı genel kongresinde yasasında yapılan değişikliklerle "konfederasyon" usulüne dönüştürülmüş ve mutemetlikle yönetilmeye başlamıştır. Birliğin, konfederasyona dönüşmesinin ardından birbirinden bağımsız birlikler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ülkemizde, II. Meşrutiyet ile başlayan ve cumhuriyetin ilk yıllarında gelişme gösteren sivil toplum kuruluşları için 1931-1936 yılları arası dönem Hamdullah Suphi Bey'in tabiri ile "zorunlu bir intihar dönemi" olmuştur. Halk Fırkasının parti-devlet bütünleşmesi doğrultusunda sivil toplum kuruluşlarını fırka çatısı altında birleştirme politikası tüm derneklerde olduğu gibi muallim örgütlerinin de sonunu hazırlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye Muallimler Birliğinin son bakiyesi olan İstanbul Muallimler Birliği 1935-1936 eğitim öğretim senesinde daha önce Bakanlar Kurulunun kendisine tahsis ettiği merkez binasını boşaltarak kendisini fesh etmek durumunda kalmıştır. Böylece 1908 yılında başlayan ve 1923-1927 yılları arasında zirve yapan muallimlerin dernekleşmesi süreci 1936-1947 yılları arasında kayıp bir döneme girmiştir. 1947 senesi ise öğretmenlerin tekrar örgütlenmeye başladığı yıldır. Bu doğrultuda Trabzon, Erzurum, İzmir ve Sivas'ta yerel öğretmen dernekleri kurulmaya başladığı görülmektedir. Böylece on yılı aşkın bir aradan sonra ülkemizde muallim örgütlenmesi tekrar başlamıştır.

KAYNAKÇA**ARŞİV BELGESİ**

BCA-BME: Dosya: 13343 Fon Kodu: 30.. 10.0.0 Yer no: 139.. 977. 6.

NİZAMNAMELER

Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul 1916.

Muallimler Cemiyeti Esas ve Dâhili Nizamnamesi, İstanbul 1919.

Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti Nizamnamesinin, İstanbul 1918.

Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul 1335.

Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul b.t.y..

Encümen-i Muallimîn Nizamnamesi, Dersaadet 1324 (1908).

Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimîn Cemiyeti Nizamnamesi, Vilayet Matbaası, Bursa, 1909.

SÜRELİ YAYINLAR

Muallimler Birliği (1925-1927)

Muallimler Mecmuası (1922-1927)

Muallimler Mecmuası (1930-1934)

Öğretmen Dünyası (1980-1984)

KİTAP, MAKALE VE TEZLER

“Dünya Muallim Birlikleri”, **Muallimler Mecmuası**, S 11. Teşrinievvel 1930, ss.28-27.

“İstanbul Muallimler Birliği 930 Kongresi”, **Muallimler Mecmuası**, S 12, 15 Teşrînisânî 1930, ss.62-64.

“İstanbul Muallimler Birliği Merkez Yasası”, **Muallimler Mecmuası**, S 45, Teşrînisânî 1926, ss.1901-1905.

“Muallimler Birliği”, **Muallimler Birliği**, S 12, Haziran 1926, s.527.

“Öğretmenler Derneği”, **Öğretmen Dünyası**, S 48, Aralık 1983, s.3.

Akipek, Jale-Akıntürk, Turgut vd., **Türk Medeni Hukuku**, C 1, Beta Yay., İstanbul 2004.

Akyüz, Yahya, “Türkiye’de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge İle Unutulmuş Bir Kaynak”, **Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara 1971, ss.109-119.

-----, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Dârülmuallimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S 20, Ankara 2006, ss.18-58.

-----, **Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940**, Doğan Basımevi, Ankara 1978.

-----, **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)**, Pagem Yay., Ankara 2012.

Arslan, Zehra, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, C 3, S 11, Spring 2010, ss.57-72.

Ayata, Yunus, **Eğitime Adanmış Bir Ömür-Ayanzade Namık Ekrem**, Asitan Yay., Sivas 2009.

Çankaya, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, 3, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, Ankara 1968.

Demirel, Muammer, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, **Türkler**, C 15, Ankara 2002, ss.44-60.

Ergün, Mustafa, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara 1996.

-----, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1982.

-----, **Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi**, C 1, Pegem Yay., Ankara 2016.

Erkek, Mehmet Salih, **Ethem Nejat 1887-1921**, Kitap Yay., İstanbul 2012.

Göldaş, İsmail, **İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)**, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1984.

-----, **Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler I**, Öğretmen Dünyası Yay., İstanbul 1981.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devleti’nde İlmî ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış”, **Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri**, İstanbul 1987, ss.1-32.

Bloch, Marc, **Feodal Toplum**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yay., Ankara 1997.

Mert, Özgür, **Türkiye’de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2013.

Mirât-ı Maârif, Dersaadet: Ruşen Matbaası, 1324, s.1-2.

Nurdoğan, Arzu M., “Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallimler Cemiyeti (1908- 1914)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, C 17, İstanbul 2007, ss.65-82.

Orhan, Ahmet, **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi ve Hukuki Dayanakları (1923-1980)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Öztürk, Cemil, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996.

-----, **Dünden Bugüne Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yay., İstanbul 1998.

Sezer, Tijen Dünder, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 10, S 1, İzmir 2008, ss.1-58.

Tokgöz, Fikret, “Dernekler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C 2, İletişim Yay., İstanbul 1985, ss.366-378.

Toprak, Zafer, “1909 Cemiyetler Kanunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yay., İstanbul 1985, ss.205-208.

Tosun, Erdoğan, **Demokratikleşme Perspektifinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yay., Bursa 2001.

Velidedeoğlu, Hıfzı V.–Ataay, Aytekin M., **Türk Cemiyetler Hukuku**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1926.

Yavuz, Musa Hikmet, “Dernekler ve Demokrasi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Latif Çakıcı’ya Armağan, C 50, S 1-2, Ankara 1995, ss.416-439.

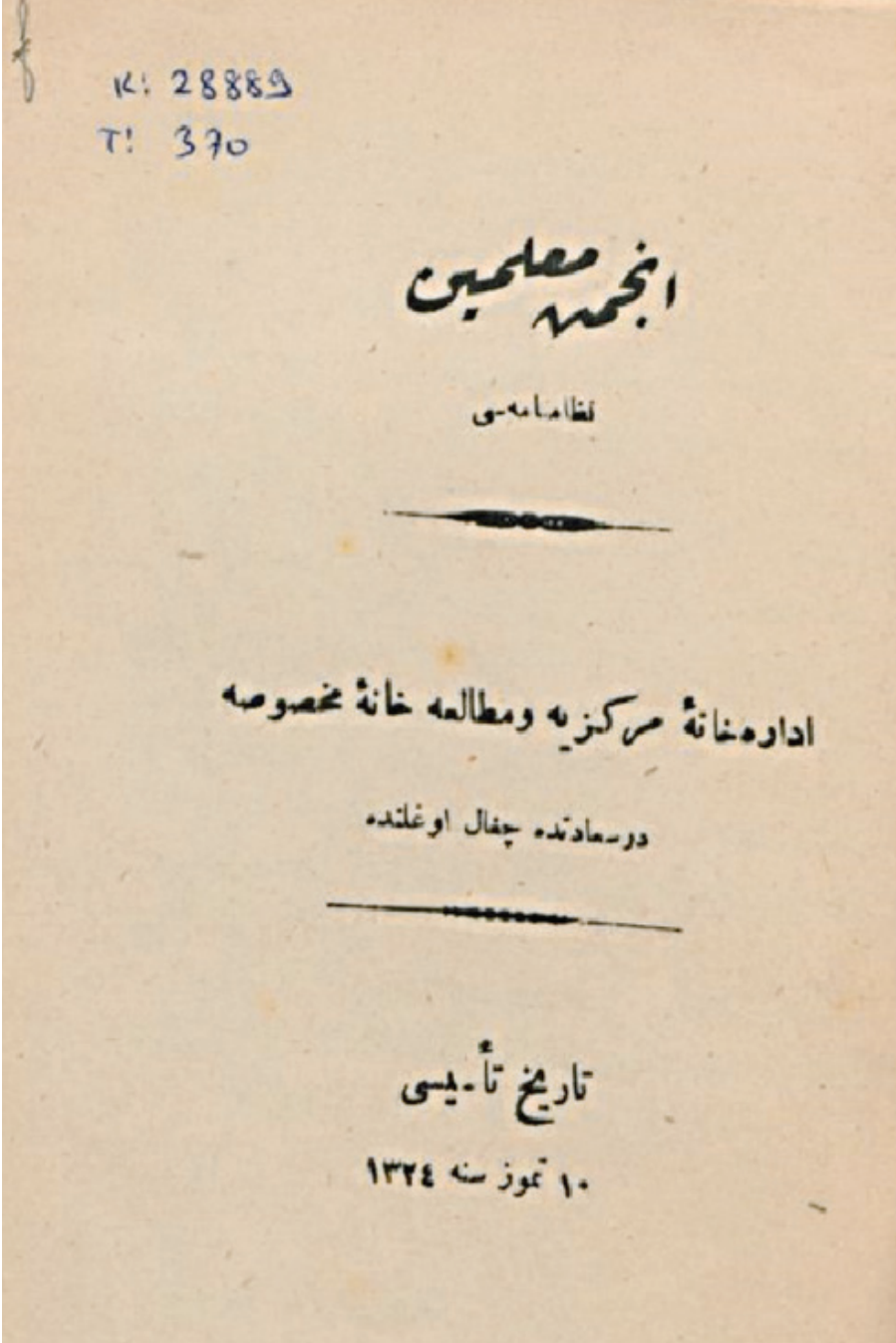
Yıldırım, Mehmet Ali, **Tanzimat Döneminde Meslek Okulları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

DİĞER

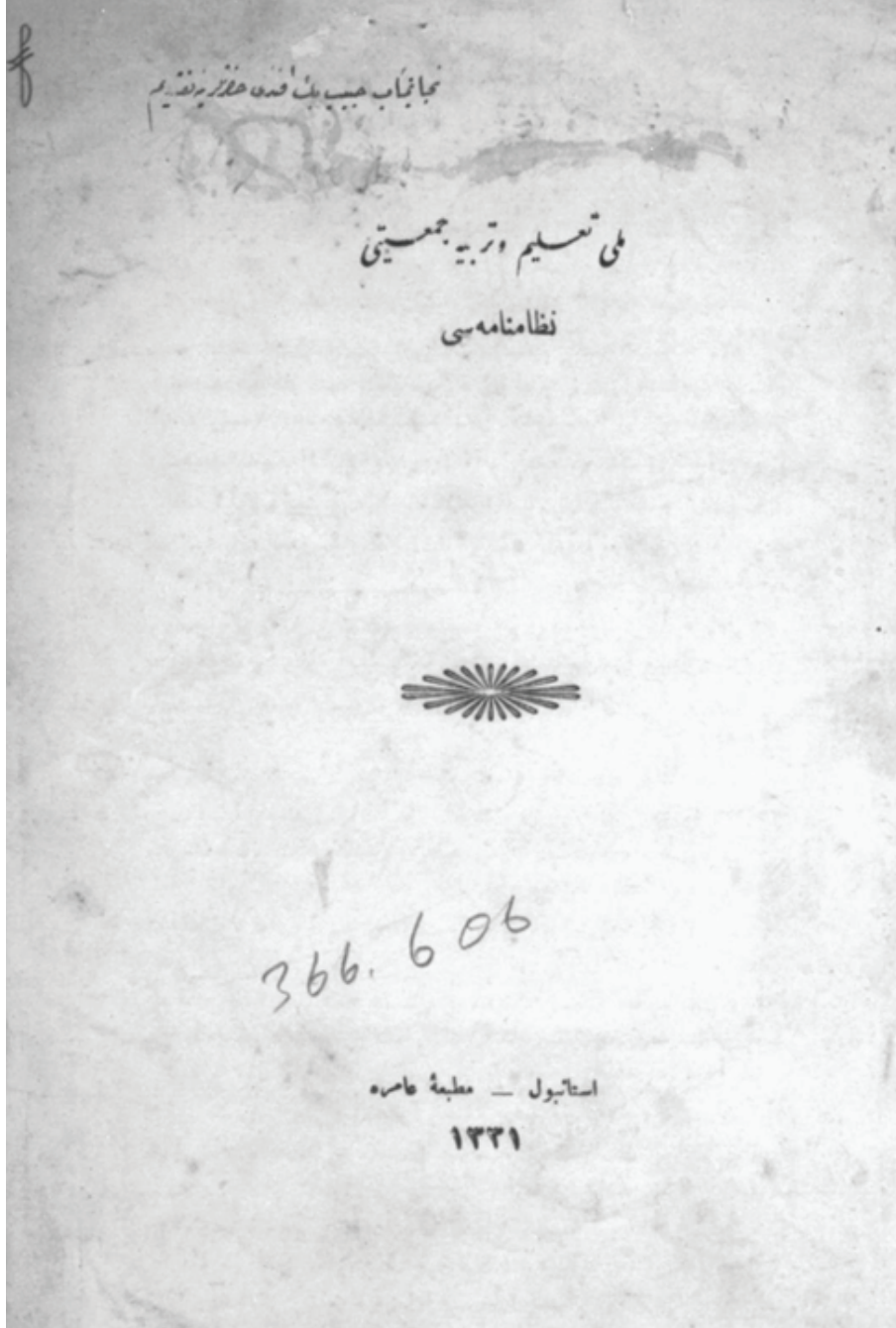
Tatil-i Eşgal Kanunu, Takvim-i Vekayi Matbaası, İstanbul 1325. (Bu eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde A/1354 yer numarası ile bulunmaktadır.)

Düstur, İkinci Tertip, (5) Matbaa-i Amire, İstanbul 1332 (1916-17).

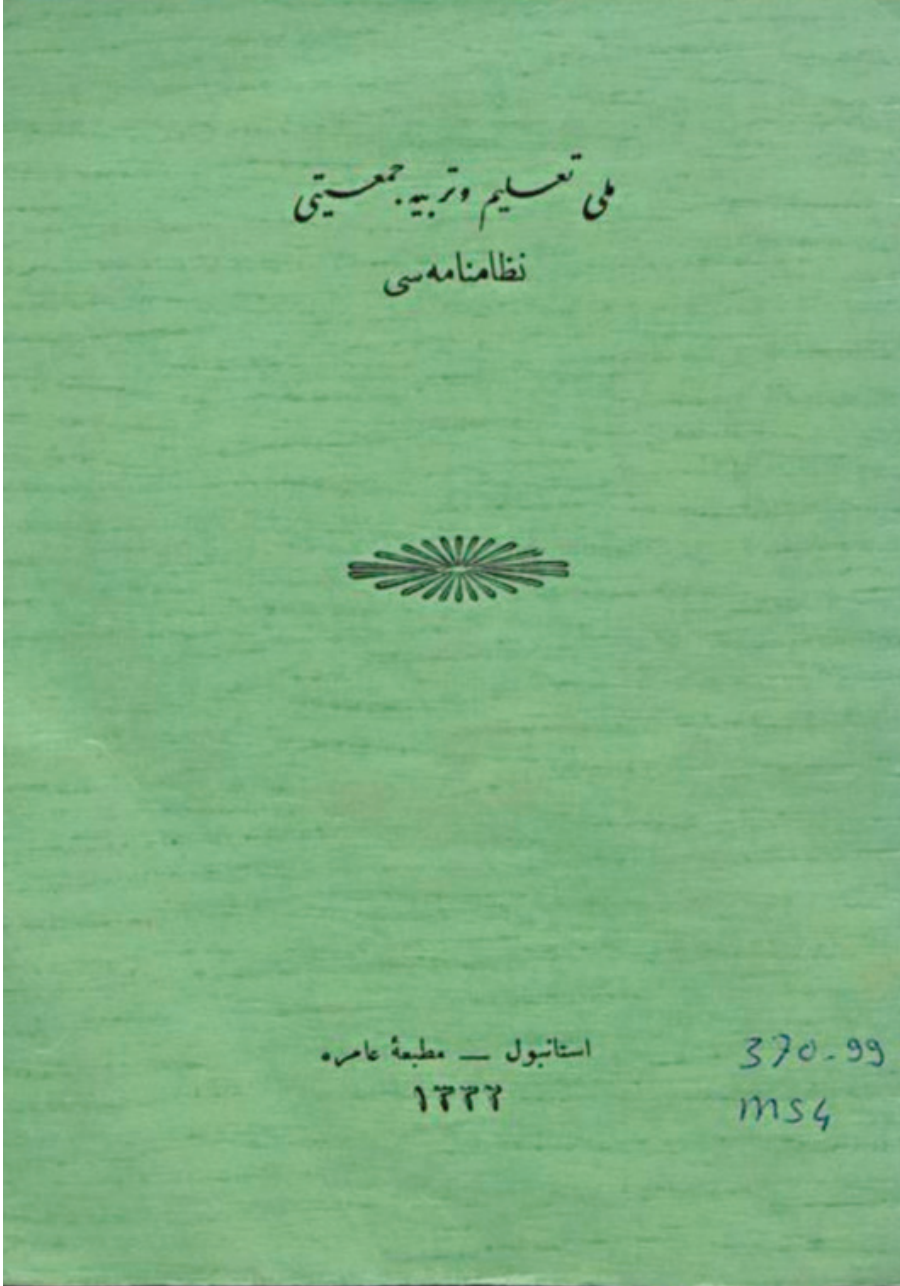
Millî Talim ve Terbiye Müsamesesi. Eser Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde A.II/3859 yer numarasında bulunmaktadır.

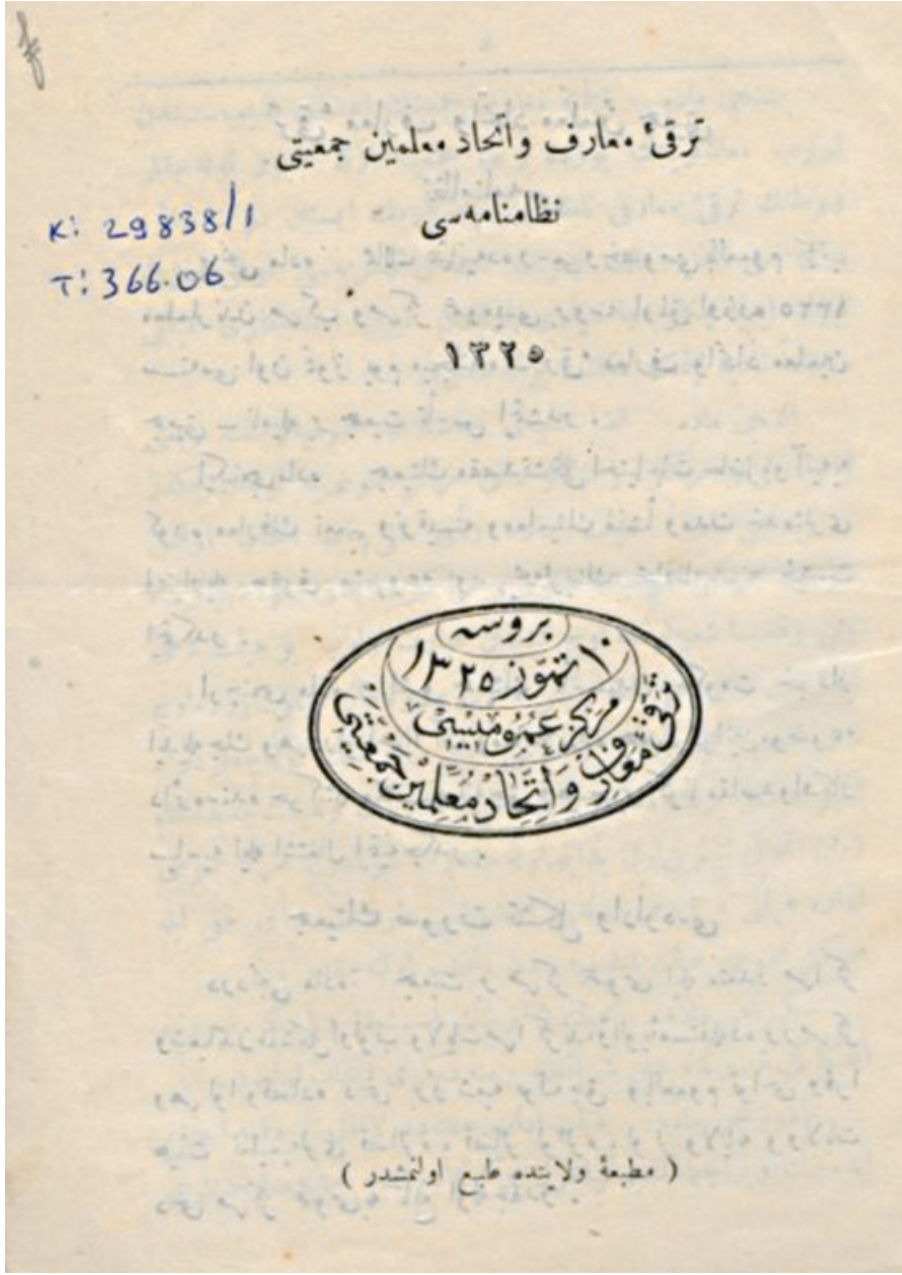
Ek 1: Encümen-i Muallimîn Nizamnamesi

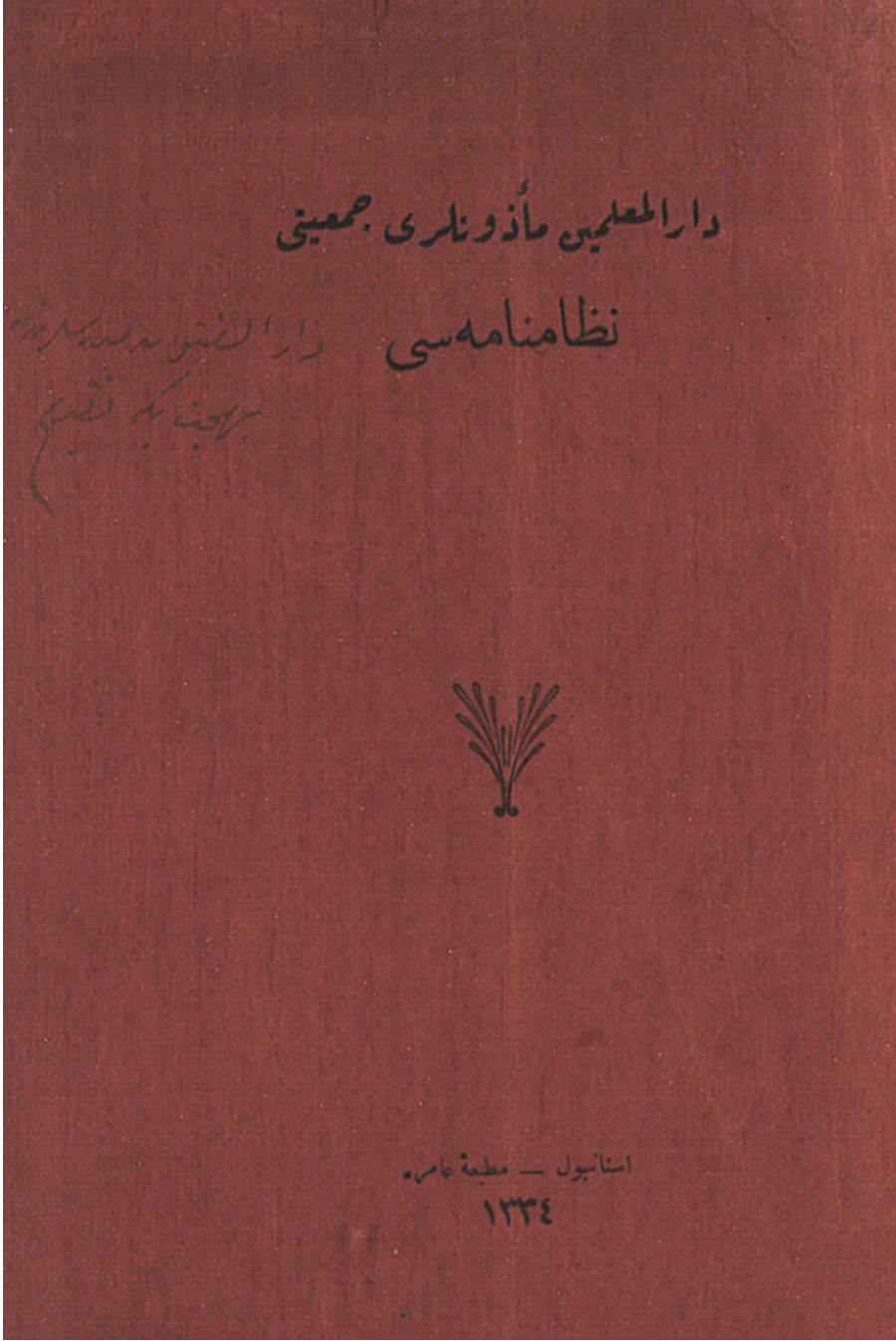
Ek 2: Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi

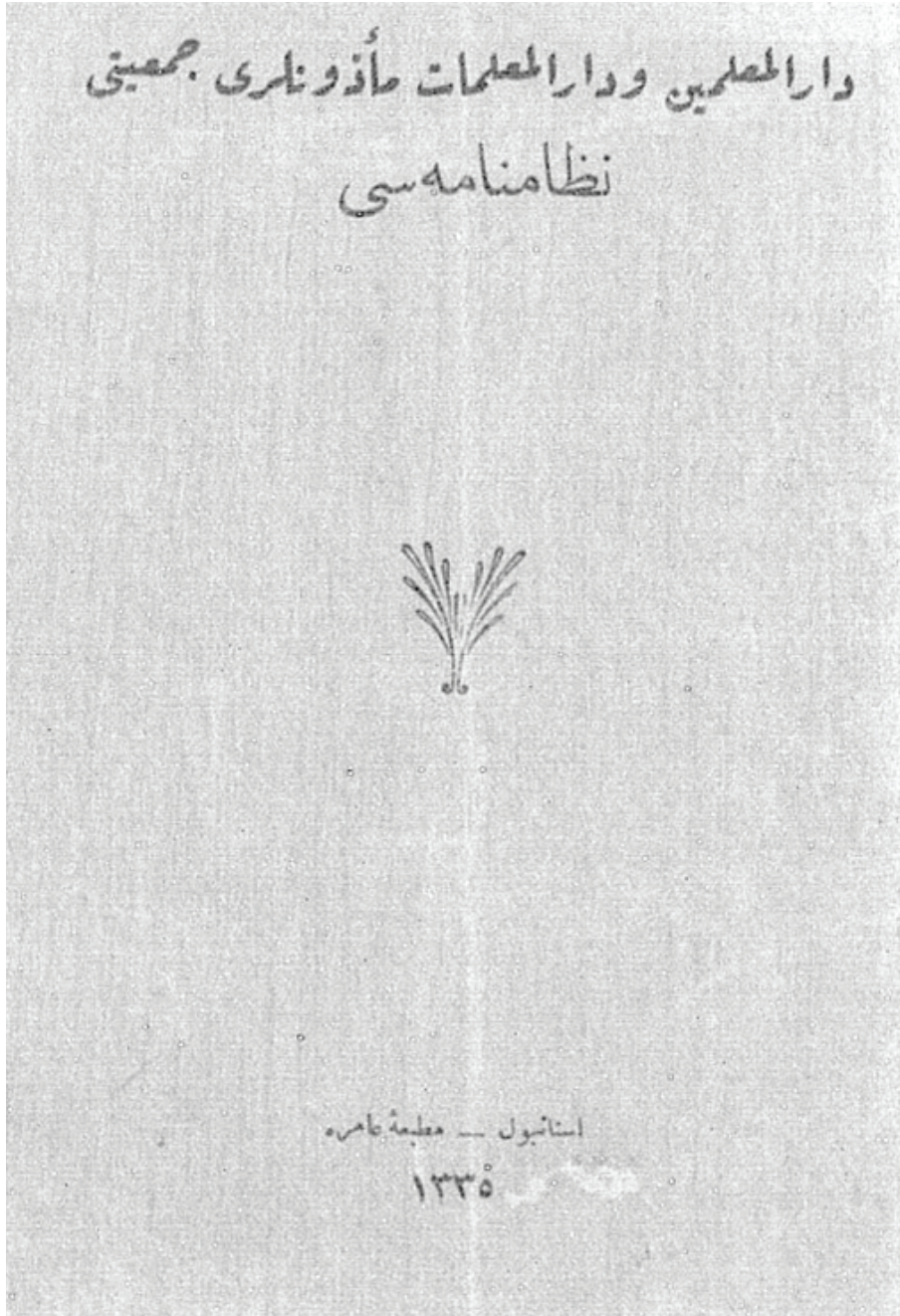
Ek 3: Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi

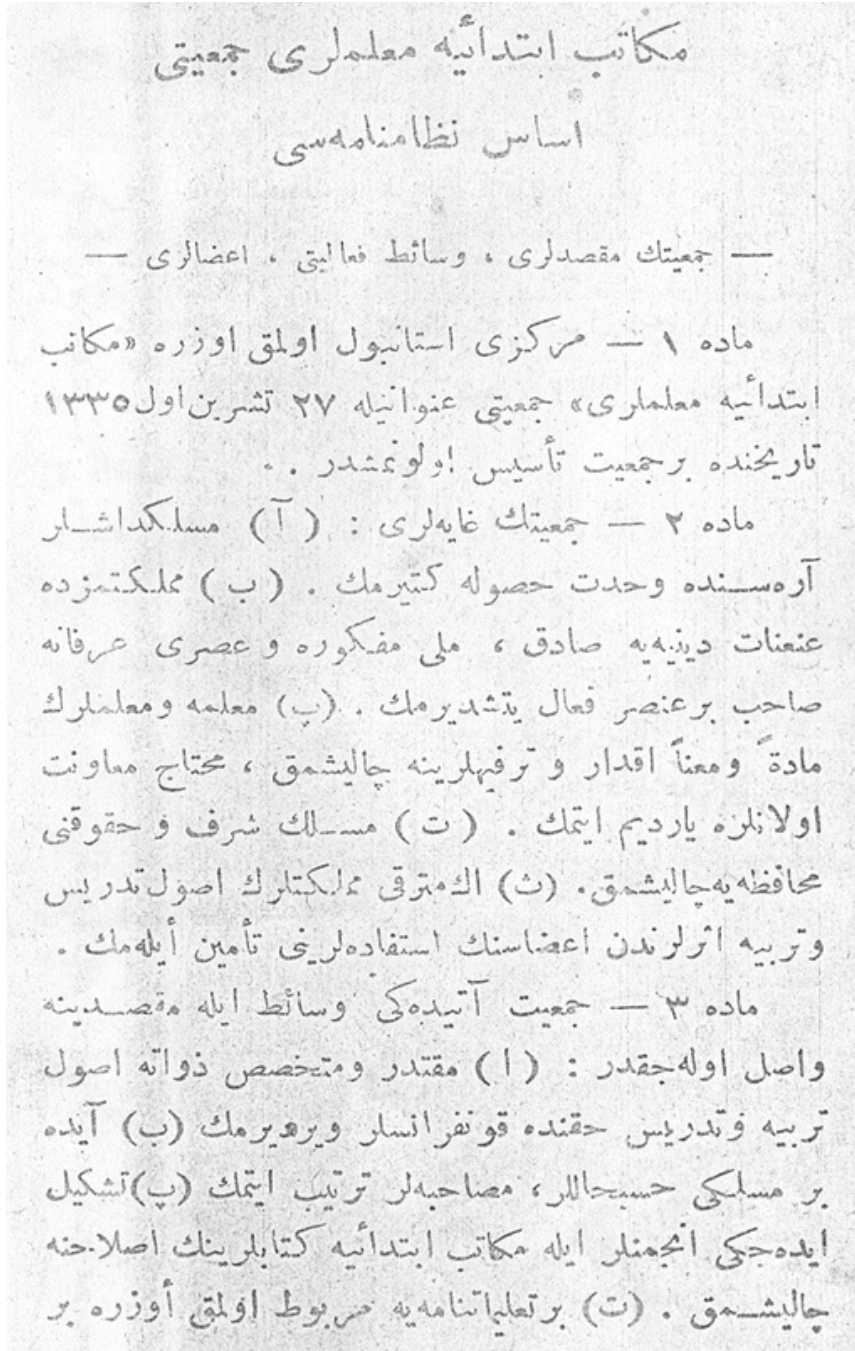
Ek 4: Terakki-i Maarif ve İttihat-ı Muallimîn Cemiyeti Nizamnamesi

Ek 5: Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi

Ek 6: Dârülmüallimîn ve Dârülmüallimât Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi

Ek 7: Mekatib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyet Esas Nizamnamesi